

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 6 | Sayı 30 | Mart 2024 | 90 TL | ISSN 2757-5020

ERZURUM KUTSAL EMANETİNİ BEKLİYOR

**Kur'an-ı Kerim'in
Hürmetkârı:
Musa Nakizade**

ISSN 2757-5020

9 770275 750207

içindekiler

02 Erzurum Kutsal Emanetini Bekliyor
Kardeş Kömeği Müzesi'nin
1 Numaralı Demirbaşı
Alparslan KOTAN

06 İslam Düşünce Geleneğinde
Ehl-i Beyt
Hanifi ŞAHİN

09 Doğu Sineması Üzerine
Ahmet SARI

11 Bir İnsan/ Bir Dünya
Söyleşi: Bircan USALLI SİLAN
Büşra ARSLAN

15 Erzurum'da Salâvât-ı Şerife ile Birlikte
Okunan Ezan-ı Muhammedî Geleneği
Naci ELMALI

22 Erken Cumhuriyet Dönemi
İnkıpları ve Müsiki
İrfan YİĞİT

30 Varoluş Mücadelemizin
Köşe Taşları
Nilgün KÖK

35 Osmanlı Kültüründe Tesbih
Kemal Hakan TEKİN

38 Camiamızda İz Bırakanlar - 4
Av. Ömer Fazıl Olgun
Av. Sadrettin HAŞILOĞLU

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim
Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 6 | SAYI 30
Mart 2024 | 90 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşleri Sorumlusu
Numan ÜN

Sayfa Tasarımı

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdergisi

Baskı & Cilt

BERİKAN OFSET MATBAA
Gersan Sanayi Sitesi
Yenimahalle/Ankara

Matbaa Sertifika
Numarası

47109

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

ERZURUM KUTSAL EMANETİNİ BEKLİYOR KARDEŞ KÖMEĞİ MÜZESİ'NİN 1 NUMARALI DEMİRBAŞI

Alparslan KOTAN

Tarih boyunca Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının stratejik hedeflerinden birisi coğrafi konumu itibarıyla Anadolu'nun kilidi pozisyonunda bulunan Erzurum olmuştur. Erzurum platosunun ele geçirilmesi yoluyla Anadolu içinden İskenderun körfezine ulaşma planları kapsamında Ruslar son 200 sene içinde üç kere "Erzurum Operasyonu" gerçekleştirmişlerdir.

Rusların Erzurum'a gelişlerini yalnızca askerî operasyonlar çerçevesinde ele almak yanlış olur. Şöyle ki Ruslar uzun yıllar boyunca Kafkasya ve Kuzey Doğu Anadolu bölgesinin ekonomisi, etnografyası, dilleri, tarihi, coğrafyası, kültürü ve sanatı üzerine hem bilim hem de istihbarat çalışmaları yapmışlardır. Bölgede uzun yıllar boyunca sürdürülen istihbarat faaliyetleri sonucunda Rusya'nın Tiflis'teki Kafkasya Genel Valiliği arşivinde 1843 yılı itibarıyla Kafkasya ve

Doğu Anadolu Bölgesi ile ilgili 43.514 dosya ve 877 ciltli defter oluşturulmuştur. 1880'li yılların sonuna doğru ise arşivdeki dosya sayısı 350.000'i geçmiştir.¹

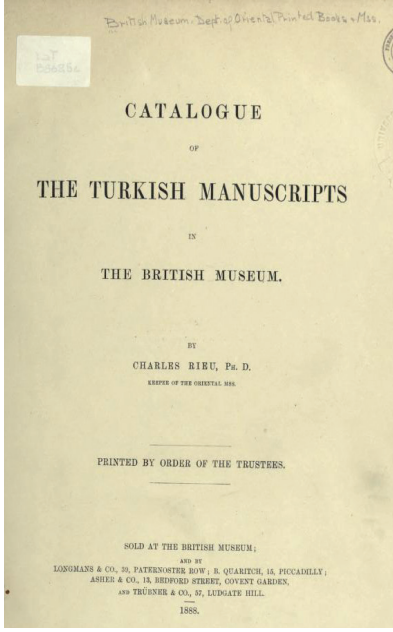
İşgal hazırlığı yaptığı bölgeler ile ilgili olarak böylesine geniş çaplı bir istihbarat çalışması

yapan Rusların 1829, 1878 ve 1916 işgallerinde Erzurum'da en çok ilgi gösterdikleri konulardan biri de şehrin tarihi ve kültürel zenginlikleri olmuştur. Bu işgallerde Erzurum'un bir çok önemli kültür ve sanat eseri Ruslar tarafından yağma edilerek Batum ve Tiflis üzerinden Rusya'ya gö-

Rusya'nın 2014 yılında bastırdığı Erzurum Operasyonu Ocak - Mart 1916 isimli Hatıra Pulu

¹ Şahin DOĞAN; "Adolf Petroviç Berje ve Önemli Bir Eser AKAK", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak-Şubat 2014, Sayı:208, Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Üçlemesi - 3, İstanbul, 2014, s.201-218.

Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum-1888

türülmüştür. Rusların gerek işgal dönemlerinde gerekse barış dönemlerinde Erzurum ve çevresinde en çok ilgilendikleri kültür unsurlarından birisi kitaplar olmuştur. İşgal dönemlerinde yağma ve gasp şeklinde görülen bu ilgi, barış zamanlarında ise hırsızlık ve satın alma şeklinde kendini göstermiştir.²

Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri 1848-1866 yılları arasında Rusya'nın Erzurum başkonsolosluluğunu yapmış olan M. Alexandre Jaba'nın bölgedeki faaliyetleridir. Erzurum'da görev yaptığı süre içinde bölgenin kültürel yapısı hakkında oldukça detaylı çalışmalar yapan Jaba, Erzurum'dan topladığı çok sayıda yazma kitabı daha sonra British Museum'a satmıştır.³

Charles Rieu tarafından 1888 yılında yayımlanan "*Catalogue*

of The Turkish Manuscripts in The British Museum" isimli katalogun ön sözünde belirtildiği üzere British Museum'un Türkçe El Yazmaları bölümünün temeli Rusya'nın Erzurum Başkonsolosu M. Alexandre Jaba'dan satın alınan 106 adet el yazması kitap ile atılmıştır.⁴

16 Şubat 1916 tarihinde gerçekleşen son Rus işgali sonrasında ise Rusya Bilimler Akademisi tarafından işgal edilen Türkiye toprakları dahilindeki kültürel mirasın toplanması için bölgeye özel kültür ajanları gönderilmiştir. Bu amaçla Erzurum bölgesine ilk olarak Petrograd (St. Petersburg) Üniversitesi öğretim üyesi N. L. Okunev gönderilmiştir. Okunev ve ekibi Hasankale'den başlayan keşif seyahatleri sırasında Erzurum, Erzincan, Bayburt ve İspir'e uğramış ve buralardaki önemli tarihî abidelerden 500 adet fotoğraf çekimi gerçekleştirmiştir.

Rusya Bilimler Akademisi tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde görevlendirilen diğer önemli oryantalist ise Ermeni asıllı kütüphaneci S. V. Ter-Avetisyan'dır. Erzurum'da ilk seferinde Kafkas Müzesi müdürü. N. Kaznakov'la birlikte araştırmalar yapan Avetisyan Erzurum'daki Selçuklu dönemi yapıtlarından Çifte Minareli Medrese, Ulu Cami, Yakutiye Medresesi, Kale ve şehrin çeşitli yerlerindeki türbelerle ilgili notlar alarak eserlerin fotoğraflarını çekmiştir. Bütün bu keşif seyahatleri sırasında özellikle bölgedeki yazma eserleri toplayan Rusya Bilim-

ler Akademisi'nin özel görevli ajanları topladıkları elyazmalarını Tiflis'e ve oradan da St. Petersburg'a götürmüşlerdir.⁵

► Acı ve Yokluk Yıllarının Büyük Vefası – Kardeş Kömeği

1878 işgali ve sonrasındaki dönemde Rusların Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ne ve özellikle Erzurum'a yönelik stratejik çalışmaları Azerbaycan kamuyu tarafından da yakından takip edilmekteydi. Balkan Savaşları ve sonrasında 1. Dünya Savaşı sırasında ise Azerbaycan Türkleri'nin Türkiye hassasiyetleri üst seviyeye çıkmıştır. 1905 yılında Bakü'de Hacı Zeynelabidin Tagiyev önderliğinde Azerbaycanlı zenginler ve aydınlar tarafından kurulan **Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi** Türkiye'de ve özellikle de Erzurum ve havalisinde önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bulduğumuz bir belge Erzurum bölgesinde görev yapan Rus subaylarının ele geçirdikleri muhtelif kültür

Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi Mührü

2 Alparslan KOTAN; "Erzurum'un Kayıp Kitapları", *Pusul Gazetesi*, 13 Mart 2020.

3 İlhan AKÇAY; "Erzurum'dan Kaçırılan Yazmalar Hakkında", *Hür Söz Gazetesi*, 26 Mart 1962.

4 Charles RIEU; *Catalogue The Turkish Manuscripts*; Sold At The British Museum; 1888; s.Preface:viii.

5 Vüsale MUSALI; "Rus Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'dan St. Petersburg'a Götürülmüş Olan El Yazması Eserler"; *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3 (Yaz 2021), s. 94-96.

Ağa Musa Nagiyev (Nakizade)

eserlerini ne yaptıklarına dair bize doğrudan fikir ve bilgi verdiği gibi Azerbaycan Türkleri'nin Türkiye ve Erzurum konusundaki hassasiyetlerini göstermesi bakımından da oldukça dikkat çekicidir.

17 Teşrinievvel 329 (30 Ekim 1913) tarihli bu belgeye göre 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında Erzurum'da yıkılan bir mescidin duvarından çıkan bir Kur'an-ı Kerim, bir Rus miralay (albayı) tarafından alınır ve daha sonra Rusya'ya götürülür. Uzun yıllar sonra, 1913 yılında ise bu Kur'an-ı Kerim Rus albayı tarafından açık artırma ile satışa çıkarılır. Açık artırma sonucunda Bakü ağniyasından (zenginlerinden) Musa Nakizade (Ağa Musa Nagiyev) söz konusu Kur'an-ı Kerim'i satın alır ve Osmanlı Devleti Padişahı Sultan Mehmet Reşad'a hediye edilmek üzere Bakü Şehbenderliği'ne teslim eder. Kur'an-ı Kerim, Ağa Musa Nagiyev'in o sırada Ba-

kü'de bir milyon Ruble'ye yakın bir para harcayarak Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi için yaptırmakta olduğu İsmailiye Binası'nın fotoğrafıyla birlikte Bakü Şehbenderliği tarafından İstanbul'a gönderilir. İstanbul'a gelen kutsal emanet dönemin sadrazamı Mehmed Said Halim Paşa imzalı yazıyla Sultan Mehmed Reşad'a takdim edilir.⁶

"Rusya muharebesi esnasında Erzurum civarında hedim edilen bir mescidin duvarında zuhur ettiğini bilbeyan Rus miralaylarından biri canibinden furiht olunmakta iken bunun bir ecnebi yedinde kalmasına vicdanı kail olmayan Bakü ağniyasından Musa Nakizade tarafından hemen mübayağa ve nazargâhu hazreti hilafetpenahiye iğsal olunmak üzere mahalli mezkur şehbenderliği vesatıyla irsal olunan Kur'an-ı Kerim nüsha-i şerifesiyle mumailiyhin orada Cemiyet-i Hayriyeyi İslamiye için bir milyon Ruble'ye karib

bir meblağ sarfıyla inşa ettirmekte olduğu gayet cesim bir binanın elde edilen fotoğrafı Hariciye Nezareti Celilesi'nin o babdaki tezkiresiyle savb-ı atufilerine irsal ve mumailiyhinin üçüncü rütbeden bir kıta Mecidi Nişanı ile taltifi hakkında Nezaret-i müşarünileyhanın diğer tezkiresi dünkü maruzat meyanında takdim kılınmıştır efendim."

Fi 29 Zilkade 331, fi 17 Teşrinievvel 329 (30 Ekim 1913)

➤ Sadrazam Mehmed Said

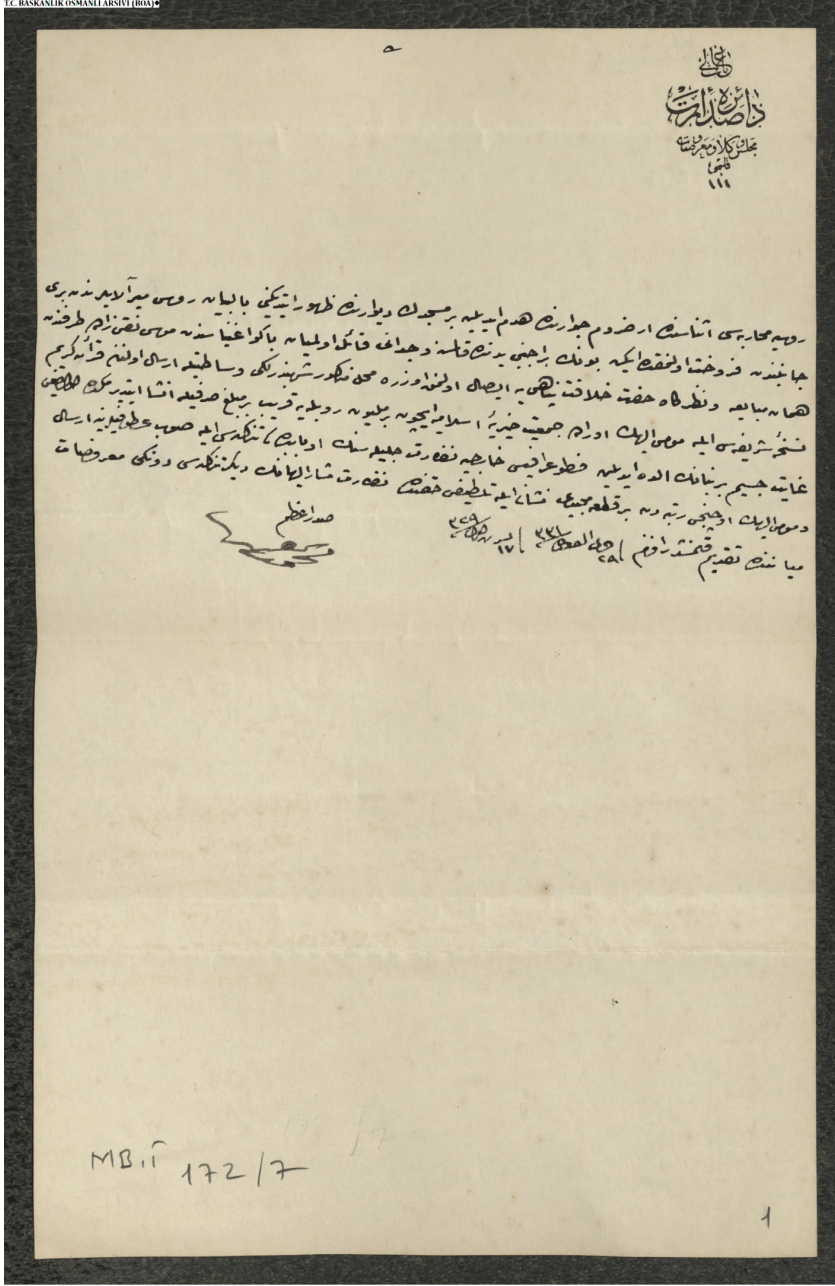
Konuyla ilgili yapılan diğer resmî yazışmalardan öğrendiğimize göre Sultan Mehmed Reşad Bakü'den gönderilen bu hediyeden çok memnun olmuş ve bundan dolayı Ağa Musa Nagiyev'in üçüncü rütbeden bir kıta Mecidi Nişanı ile taltif edilmesi ve kendisine *"Mahzu-ziyet-i Seniye"* tebliğ edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca bahis konusu olan Kur'an-ı Kerim'in Hazine-i Hassa'da muhafaza edilmesi bildirilmiştir.⁷

Kardeş Kömeği Müzesi'nin 1 Numaralı Demirbaşı Nerede?

Yukarıda kısaca özetlediğimiz olay kuşkusuz ki Türkiye - Azerbaycan ilişkileri açısından çok önemli bir tarihî olaydır. Rus albayı tarafından götürülen Kur'an-ı Kerim'in Erzurum'da hangi mescidden veya camiden çıktığını ne yazık ki bilemiyoruz. Fakat Kur'an-ı Kerim'in 1913 yılında muhafaza edilmek üzere Hazine-i Hassa'ya devredildiğini biliyoruz.

6 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi; MB.İ.; Dosya No:172/7; Belge Tarihi:H-03-02-1332.

7 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi; MB.İ.; Dosya No:171/01/001; Belge Tarihi:H-01-12-1331; Dosya No:172/7/002; Belge Tarihi: Belge Tarihi:H-03-02-1332.

MB.İ.00172.00007.001

Erzurum kamuoyuna çağırımız; Ağa Musa Nagiyev tarafından satın alınarak 1913'de İstanbul'a gönderilen Erzurum Kur'anı'nın, Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından 2024 yılı içerisinde tesisine karar verilen "Kardeş Kömeği Müzesi"nin envanter defterine 1 numaralı demirbaş olarak kaydedilmesi ve bu kutsal emanetin Erzurum'a geri getirilmesi husu-

sunda mülkî ve idarî yetkililerin Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar ve ilgili kurumlar nezdinde gerekli girişimlere bir an önce başlamalarıdır.

"Kardeş Kömeği Müzesi" ve silesiyle Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin kurucu başkanı ulu Türk Hacı Zeynel Abidin Tagiyev'in; Erzurum Kur'anına sahip çıkarak onu Rus albayından satın alan ve

İstanbul'a gönderen Cemiyetin 2. Başkanı Ağa Musa Nagiyev'in ve Erzurum ve havalisinde gönüllü olarak vazife gören bütün Cemiyet-i Hayriye üyelerinin isimlerinin yaşatılması, kökleri çok daha öncesine dayanmakla birlikte 1. Dünya Savaşı'nın acı ve yokluk dolu günlerinde can verme pahasına gösterilen eşsiz vefayla taçlanan Türkiye - Azerbaycan kardeşliğini daha da pekiştirecek ve gelecek nesillere güçlü bir miras olarak bırakacaktır.

Eşq olsun Bakü Müslüman Cemiyeti Hayriyesi'nin hatırasını Erzurum'da yaşatanlara...

Eşq olsun o büyük mirasa sahip çıkanlara ve yarınlarda çıkacaklara...⁸

KAYNAKLAR

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi; MB.İ...; Dosya No:172/7; Belge Tarihi:H-03-02-1332.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi; MB.İ...; Dosya No:171/01/001; Belge Tarihi:H-01-12-1331.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi; MB.İ...; Dosya No:172/7/002; Belge Tarihi: Belge Tarihi:H-03-02-1332.

Alparslan KOTAN; "Erzurum'un Kayıp Kitapları", *Pusula Gazetesi*, 13 Mart 2020.

Charles RIEU; *Catalogue The Turkish Manuscripts*; Sold At The British Museum; 1888.

İlhan AKÇAY; "Erzurum'dan Kaçırılan Yazmalar Hakkında", *Hür Söz Gazetesi*, 26 Mart 1962.

Şahin DOĞAN; "Adolf Petroviç Berje ve Önemli Bir Eser AKAK", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ocak-Şubat 2014, Sayı:208, Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Üçlemesi - 3, İstanbul, 2014.

Vüsale MUSALI; "Rus Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'dan St. Petersburg'a Götürülmüş Olan El Yazması Eserler", *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Kastamonu, 2021.

⁸ Tarihi belgenin T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden temin edilmesinde sağladıkları destek için sayın Yüksel Aktaş Baycar'a; belgenin günümüz Türkçesine çevrilmesinde sağladıkları destek için sayın Doç. Dr. Selman Can'a teşekkürlerimi arz ederim.

İSLAM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE EHL-İ BEYT

☞ Hanifi ŞAHİN*

Düşünce geleneğimizde bazı kavramların büyüklü etkile-ri vardır. Bu kavramlar etkili olduğu toplulukların din ve dünya görüşlerini şekillendirir. Bunların en canlı örneklerinden birisi de *Ehl-i beyt* kavramıdır. Arapça bir isim tamlaması olan kavramın doğru kullanımı *Ehlü'l-beyt* olmasına rağmen Türkçede *Ehl-i beyt* olarak yazılıp telaffuz edilmektedir. Kelime; aile, yakın akrabalar, eş, bir bölgenin halkı, bir yerde bulunan insan topluluğu, bir kimsenin etrafında ona inanan ve tabi olan insanlar, taraftarlar anlamlarına gelen *ehl* kelimesi ile; kişinin evini, hanesini, çadırını, köşkünü veya sarayını ifade eden *beyt* kelimelerinin birleş-

mesinden oluşmaktadır.⁹

Kur'an-ı Kerim'de bazı isimlerle birlikte kullanılan *Âl-i İbrahim* ve *Âl-i İmrân* (*Âl-i İmrân* 3/33) gibi terkiplerde yer alan *âl* kelimesi de aileleri, akrabaları, kavimleri ve taraftarları¹⁰ ifade etmede *ehl* kelimesiyle aynı anlamdadır. Literatürde Hz. Peygamber'in ailesini, ev halkını ifade için aynı anlama gelen *Âl-i beyti Muhammed*, *Âl-i beyti'n Nebi*, *Alü'l-beyt*, *Ehl-i beyti'n-Nebi*, *Üsratü Muhammed*, *İtratü'n-Nebi* gibi farklı kelimelerin merkezde olduğu çeşitli kullanımlar olsa da hiçbir *Ehl-i beyt* kavramı kadar şöhret bulmamıştır. *Ehl-i beyt* kavramı tarihte ve günümüzde dar ve geniş ma-

nada Hz. Peygamber'in ailesini, ev halkını ifade için yegâne kavram haline gelmiştir.¹¹ Çünkü *Ehl-i beyt*, Câhiliye devri Arap toplumunda bilinen ve kullanılan bir kavramdı. İslâm öncesi Arap toplumunda her kabilenin misafirperverlik, kahramanlık ve sayı bakımından çokluk vb. hususlarda kendisinin üstün olduğu noktasındaki güçlü kabilecilik hışlerinin doğal neticesi olarak ortaya çıkmıştı. Bu dönemde Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade için kullanılan *Ehl-i beyt*, İslâmî dönemden günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu anlamında kullanılagelen özel bir terim olmuştur.¹²

9 Ragıb el-İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an (Kahire: 1970), 36; İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, e-h-l maddesi.; Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/498.

10 İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, âl maddesi.

11 Hanifi Şahin, "Ehl-i Beyt Siyaset İlişkisi (İlhanlılar Dönemi)", Ekev Akademi Dergisi 13/41 (Güz 2009), 92.

12 Öz, "Ehl-i Beyt", 10/498; Ayhan Işık, Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler Ve Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 51.

Ayetlerde ve hadislerde sınırları tespit edilmiş bir *Ehl-i beyt* tanımına rastlamak zordur; esasında buna ihtiyaç da yoktur. Zira Câhiliye döneminden beri kullanılmakta olan bu kavramla kim ya da kimlerin kastedildiği toplum tarafından bilinmektedir. Ancak *Ehl-i beyt* kavramının kapsamına kimlerin dâhil olduğu meselesinde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı gruplar kavramın içine bütün İslam ümmetini, bazıları bütün Kureyşî, kimileri Hâşimoğullarını, kimileri Hz. Peygamber'in bütün ailesini koyarken, diğer bir kısmı ise onun kapsamına sadece Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i dâhil etmektedir. Bu konuda kabul gören tutum, Hz. Peygamber'in eşlerinin ve çocuklarının tamamının kavramın kapsamında olması gerektiği yönündedir. Ancak sonraki süreçlerde Müslümanlar arasında yaşanan siyasi ve toplumsal olaylar neticesinde İslam düşünce geleneğinin önemli ekollerinden biri olarak tezahür eden İmâmiyye Şiîliği kavramın kapsamını oldukça daraltmıştır. Onlara göre *Ehl-i beyt*'ten maksat Hz. Peygamber, Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir. Şiî çevrelerde bu beş kişi *ehl-i kisâ, pençe-i âl-i abâ* veya *hamse-i âl-i abâ* olarak isimlendirilir.¹³ Bunun yanında imam kabul edilen dokuz kişi de *Ehl-i beyt*'in içinde değerlendirilir. Kavrama bu anlam yüklenince Hz. Peygamber'in hanımları, Hz. Fatıma dışında kalan diğer çocukları, Hasan ve Hüseyin haricindeki torunları *Ehl-i beyt* kapsamında yer almamakta-

dır. Oysa *tathîr* ayeti olarak bilinen Ahzâb 33. ayetinde hitap "Ey Peygamber hanımları!" şeklindedir ve ayetin bağlamı Hz. Peygamber'in hanımlarıyla ilgilidir. Ayette kötülüklerin *Ehl-i beyt* mensuplarından uzak tutulması ve onlara leke getirilmemesi temel hedef olarak vurgulanır. Görüldüğü kadarıyla *Ehl-i beyt* kavramının çerçevesi bazen daraltılmış bazen de genişletilmiştir. Bu değişim veya dönüşümlerde toplumun içinde bulunduğu teo-politik ya da sosyo-kültürel bağlamların etkili olduğu, kavramın dinî ve toplumsal boyutta sahip olduğu etkiden faydalanma çabasının ağır bastığı, bunun da çoğu zaman Müslümanlar arasında çeşitli ihtilaflara sebebiyet verdiği söylenebilir.

Ehl-i beyt kavramı ile Hz. Peygamber'in aile efradı arasında ayniyet kurulması Müslümanların kavrama yönelik yaklaşımlarını etkilemiştir. Hz. Peygamber'in *Ehl-i beyt*'ine sevgi ve tazimde kusur edilmemiş, bu durum onun vefatından sonra da devam etmiştir. Hülefâ-i Râşidîn dönemlerinde *Ehl-i beyt*'e duyulan hürmet/tazim aynen sürmüş, onlar, görüşlerine başvuru bilgeler olarak kabul görmüştür. Dikkat çeken en önemli husus şudur: Hz. Peygamber ve as-hap dönemlerinde *Ehl-i beyt* kavramına herhangi bir kutsiyet atfedilmemiş, onların masumiyetlerinden söz edilememiştir. İslâm'da kutsal soy anlayışı veya Müslüman aristokrasisinin bulunmadığı, Allah katında üstünlüğün soya ve nesebe değil, ancak ve ancak

takvaya bağlı olmaktan geçtiği (Hucurât 49/13) ilahî beyanı temel belirleyen olmuş, onların isimleri etrafında siyasî bir yapılanmaya müsaade edilmemiştir. Ancak Emevîler dönemiyle birlikte daha çok siyasi mücadelelerde kendisine müracaat edilmeye başlanan *Ehl-i beyt* kavramına, Muaviye b. Ebî Süfyan (ö.60/680) ve diğer Emevî yöneticileri nezdinde, iktidarlarının meşruiyetini temin amacıyla, sıklıkla müracaat edilmiştir. Bu bağlamda Muaviye b. Ebî Süfyan, Abd-i Menâf'ın soyundan geldiklerini ileri sürerek *Ehl-i beyt* ortak paydasına kendilerini de dahil etmiş, bu sayede toplumda kendilerine dönük kimi tepkilerin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Abbasiler ise Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ı da içine alacak şekilde *Ehl-i beyt*'in kapsamını genişletmişler, Abbas'ın Hz. Peygamber'in amcası olmasından hareketle kendilerini de *Ehl-i Beyt* içinde değerlendirmişlerdir.¹⁴

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesiyle *Ehl-i beyt* kavramı ve temsil ettiği bütünlük, siyasetin aracı haline gelmiş, *Ehl-i beyt* düşüncesine yönelik telakkiler de hicri I. asırdan itibaren değişmiştir. Bunun en somut örneği, Hâşimî *Ehl-i beyt*'inden on iki imam *Ehl-i beyt*'ine doğru bir anlam kaymasının yaşanmış olmasıdır.¹⁵ *Ehl-i beyt* kavramı Şiî düşüncenin merkez kavramı haline geldikten sonra bütünleştirici özelliğini kaybetmiş, *Ehl-i beyt*'e yönelik telakkilerin farklılaşması da Müslümanların birbirlerini ötekileştirmelerine neden ol-

13 Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh, *İlêlû's-şerai'* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1966), I, 226.

14 Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir el- Belâzûrî, *Ensâbü'l-esrâf* (Beyrut: 1978), III/2.

15 Işık, Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler, 61.

muştur. Daha ileri bir aşamaya taşınarak *Ehl-i beyt*'in intikamının dillendirildiği; *Ehl-i beyt* mensuplarının ölmediği, geri dönecekleri gibi aşırı bazı fikirlerin onların isimleri etrafında oluşmaya başladığı yeni bir sürece evrilmiştir. Burada dikkatleri çeken önemli bir husus, bu olaydan sonra *Ehl-i Beyt* kavramının Hz. Ali ve evlâdı etrafında anlamlandırılmaya başladığıdır. Diğer bir anlatımla *Ehl-i beyt* kavramının tanımlanmasında belirleyici figür artık Hz. Ali ve onun Hz. Fatıma'dan olan evladı olmuştur.

İlerleyen süreçlerde düşünce ekolleri içerisinde siyasal iktidarı ele geçirmek veya iktidarlarını meşrulaştırmak, insanlar arasında ayrıcalıklı bir statü elde etmek için *Ehl-i beyt*'i kullanan pek çok şahıs, mezhep ve tarikat ortaya çıkmıştır.¹⁶ Sünnî bazı tarikatlar da tarikat silsilelerini *Ehl-i beyt*'e dayandırarak saygınlık kazanma çabası içerisinde olmuşlardır. Sünnîler arasında kendilerini *seyyid* veya *şerif* olarak tanıtan ve insanların peygamber soyuna olan saygısını istismar eden kimseler her dönemde ve her İslam toplumunda görülmüştür. Sünnî tarikat şeyhlerinin bir kısmı da temsilcisi bulunduğu tarikatını veya şahsi saygınlığını artırmak için kendi soy seçmesini *Ehl-i beyt*'e dayandırma gayreti içinde olmuşlardır. Bu yaklaşımlar, *Ehl-i beyt*'e yakınlık kurma, kendilerini onlara yakın gösterme düşüncesinin ürünüdür ve temelde Hz. Peygamber'e yönelik karizmadan

faydalanmayı amaçlamaktadır.¹⁷ Birçok Alevî topluluk arasında etnik olarak Türk asıllı olan bazı Alevî dedeleri de *seyyid* olduklarını ve soylarının *Ehl-i Beyt*'e dayandırıdığını ifade etmekte, bu karizmanın devam etmesi için de dedelik kurumunun babadan oğula geçmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bir kısım Aleviler ise *Ehl-i Beyt* kapsamına *ehl-i kisâ*, oniki imam ve soyunu dâhil etmişler, ancak Hz. Hasan'ın soyunu *Ehl-i Beyt* olarak kabul etmemişlerdir.¹⁸

Ehl-i Beyt kavramı tarihte ve günümüzde Müslümanların önemli ortak paydalarından biridir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hatırasına saygının bir gereği olarak, *Ehl-i Beyt* mensuplarının haklarını ve saygınlıklarını korumada tüm Müslümanlar azami hassasiyet göstermişlerdir. Bireysel anlamda gösterilen sevgi-saygı dışında kurumsal düzeyde *Ehl-i Beyt*'e değer vermenin göstergeleri olarak çeşitli kurumlar ihdas edilmiştir. *Nakibül-Eşraf-lık* Kurumu, Evlad-ı Rasul'ün hizmetlerini deruhte eden en önemli kurumlardandır. İlhamını ayetlerden (Şûra 23, Ahzab 33. Saffat 130) ve hadislerden (Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 4, "Tevbe", 10; Tirmizî, Menâkıb, 31) alan *Nakibül-Eşraf-lık*, aynı zamanda *Ehl-i beyt* mensuplarının siyasetle ilişkilerini de düzenlemiştir. Anadolu topraklarında *Ehl-i beyt* mensupları her daim baş tacı edilmiştir. Tüm Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de *Ehl-i beyt* mensuplarının tamamına, *Sey-*

yid-Şerif ayrımı yapılmadan, hizmet götürmek, onların şan ve şereflerini korumak temel gaye olarak belirlenmiş; hizmetler *Ehl-i beyt* mensupları kutsal kabul edildiği için değil, Hz. Peygamber'in emanetlerine sahip çıkma güdüsüyle yapılmıştır. Tarihin belli dönemlerinde *Ehl-i beyt* mensuplarının dinî ve sosyal bağlamda sahip oldukları statüleri istismar edilerek Müslümanların ayrıştırılmasına gerekçe olarak kullanılmıştır. Artık *Ehl-i beyt*'in Müslümanları bölen değil, birleştiren bir ortak payda olarak görülmesi; *Ehl-i beyt* kavramına dini veya mezhebi aidiyetlerimize destek olmak amacıyla da olsa, olduğundan farklı anlamlar yükleyerek yeni fırkalaşmalara/bölünmelere zemin hazırlanılmaması tüm Müslümanların hedefi olmalıdır. Unutmayalım ki Osmanlı kadıları, cezayı hak eden *seyyidlere* uygulanacak ceza da bile: "acaba bu ceza ile Hz. Peygamber'i incitir miyim" endişesi taşımışlardır. Bu hassasiyet ve bilinç düzeyi *Ehl-i beyt* mensuplarıyla ilişkilerde asal unsur olmalıdır.

Alvarlı Efe (ö.1956)'nin çağırısıyla bitirelim:

Ehl-i bey'in bastığı yerlere LUT-Flüz sürer

*Hâlis İslâm'dır bugünde âh u efgân eyleyen*¹⁹

16 Mithat Eser, Abbasiler'in İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konumları (Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 12.

17 Halil İbrahim Şimşek, "İmam-ı Rabbânî'nin Şia ve *Ehl-i Beyt*'e Bakışı", Marife *Ehl-i Beyt* Özel Sayısı 4/3 (2004), 191.

18 Işık, Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler, 62.

19 Hâce Muhammed Lutfi, Hulasatü'l-hakayık ve mektubat-ı Hâce Muhammed Lutfi (İstanbul: Damla Yayınevi, 2006), 367.

DOĞU SİNEMASI ÜZERİNE

Ahmet SARI

Ünlü Fransız sinemacı Claude Lelouch'un "Kadınlar, Erkekler Kullanma Kılavuzu" adlı filminde başkahraman olan zengin iş adamı bir gün hafif bir hastalık geçirince doktora gitmeyi dener. Gittiği doktor bir vakit aşık olduğu ve terk ettiği bayan doktordur. Bayan doktor ondan hıncını almak için ona bir oyun oynar ve gerçekten hasta olan biriyle röntgenlerini değiştirir. Gerçekten hasta olan o hasta kişiye sağlıklı olduğunu, bu zengin ama kendisini terk etmiş olan eski aşığına ise hasta olduğunu söyler. Bu yalanın etkisi filmin ilerleyen bölümlerinde iyiden iyiye görülür. Sapasağlam olan adamariyip

tükenmeye başlar. Dünyanın her uanında şifa arar durur. Bu esnada doktorun röntgenlerini karıştırdığı diğer kişiyle de dostluk ilişkilerini sürdürür. Onunla özel helikopterle şifa arayışı için dünyayı gezerlerİşte bu günlerin birinde aralarında Fransız sineması ve Amerikan sineması arasındaki farkı güzel bir şekilde özetleyen bir konuşma geçer. Fransız sinemasının az parayla iyi konulu filmler çektiğini, Amerikan sinemasının çok parayla iyi konulu filmler çekemediğini, en iyi konulu filmleri çekebilmek için çok para ve iyi bir konunun neden bulunup bulunamadığı üzerine konuşurlar.

Mohsen Mahmalbaf'ın "Sükût" adlı filmini izleyenler filmin başında gözü görmeyen, annesi ile fakir bir yaşantı sürdüren evin kirasını çalıştığı yerde saz ve yöresel İran çalgılarını akort etmekle veren bir çocuk görürler. Bu çocuğun her şeyi kulakları olduğu için güzel seslere bir düşkünlüğü vardır. İşe giderken bu güzel seslerin ayartısına kapılmamak için kulaklarına pamuk tıkar. Evinde ise akort etmeyi unutmamak ve bir nevi işitsel antrenman yapmak için bir kavanozun içine bir arıyı kapatmıştır. Her sabah kavanozu açar, arıyı dışarı uçurur ve arının sağlıklı bir şekilde geri gelip kavanozun içine girmesi

için Allah'a dua eder. Bir insanın, bu hoyrat dünyada sadece ve sadece küçücük bir arı için yaptığı dua göz önüne alınacak olursa metafiziki bağlamda Doğu'nun Batı'dan farkı da ortaya çıkmış olur. İran sineması ekseninde Doğu felsefesi, sineması, edebiyatı işte "arı için yapılan dua" örneğinde görüldüğü gibi bir varlık derinliğini sanata yansıtması açısından kendine özgü bir ifade gücüne sahiptir.

Batı'nın Homos Macinicus, Homo sapiens, Homo Ludens, Homo Faber tipolojileri ve zamanla geliştirdiği daha nice insan modellerinin "Dua Eden İnsan"ı oluşturup oluşturmadığı tartışmalıdır, ama Doğu sineması "Güneş Sineması" olarak da değerlendirilecek Japon sinemasında aynı derinliğini sürdürür. Perspektifini, sinematoğrafisini, bakış açısını Haiku şiirlerinin derinliğinde de olduğu gibi çok ayrıntılı noktalara çekip, çok ayrıntılı bir duyuş ve hissediş tarzı ile anlatmak istediğini sanata yansıtmaya çalışır. Sinemada bir kavram olarak bir "Haiku perspektifi"nden, bir "Haiku bakış açısından" söz edilebilir mi bilmiyorum ama Doğu sineması, son dönemlerde Kim Ki Duk'un da derin bakış açısı ile

Güney Kore sinemasında, Çin sinemasında çok güzel filmler çekti. Bütünde, genelde yiten ayrıntı ve tekil perspektifleri bizlere gösterme şansına sahip oldu.

Fransız sinemasının ön plana çıkardığı ve bir türlü de dokunmadan ya da değinmeden edemediği erotik, pornografik konular, Holywood'un daha ziyade ön plana çıkardığı aksiyon filmleri (burada son dönemlerde bağımsız yapımlar iyice arttı) yerini Çin sinemasından, Japon sinemasından, Güney Kore sinemasından, İran gibi Doğu ya da Orta Doğu sinemasında ayrıntılı duygu ve düşünce ifadesine, ayrıntılı coşku dışavurumuna bırakmıştır. Elbette arada bu farklı kültürlerin kaynaşmasının beraberinde getirdiği ilginç türleri de görme olanağı vardır. Örneğin Holywood'un ve Fransız filmlerinin kaynaşması sonucu Luc Besson'un aksiyon filmleri, Holywood'la Doğu sinemasının kaynaşması sonucu belki de Jet Li'nin ya da Jackie Chan'ın aksiyon filmleri bir tür olarak kendi sevenlerini beklemektedirler. Hepsi farklı bir tada sahip olan, kendi izler çevresini de bulan bu tür filmler kendi kültürel dokularını da temsil

etmektedirler. Doğuyla Batı sinemasının geniş ayrımını ve birbirinden farklılığını, doku farklılığını, maddi açıdan farklılığını, gelişmişlik ve az gelişmişlik yönünden değerlendirmeye çalışanlar autörlerin, iyi bir göze ve sinema diline sahip olan ve damarlarında sinemayı hissedenden insanların hiçbir zorluğu tanımadıkları da göz önüne almalıdırlar. Öyle olsaydı Bernardo Bertolucci'nin "The Sheltering Sky" adlı filminde bize gösterilen Doğu imajının, pislikler içinde olan, insanların kırıldığı ve öldüğü hastalıkların kol gezdiği Doğu imajından bir Abbas Kiarastami, bir Mahmalbaf ailesi, bir Cafer Penahi, bir Bahman Gobadi, bir Kim Ki duk, bir Nuri Bilge Ceylan, bir Zeki Demirkubuz, bir Yeşim Ustaoglu, bir Metin Erksan çıkmazdı.

Doğu sineması, İran sineması örneğinde de görüleceği gibi kısıtlı konulardan, elbette refah olmayan ama viran olan kendi topraklarından ve aurasından, kendi duyuş ve hissediş gücünden, kendi kültüründen yine kendi sinemsını oluşturmuştur. Bu şiirsel söyleyiş, bu çağılıtlı dil anlayışı Doğu'nun özünde var olan sabır ve sebatan, kökenine kadar inen medeniyet inşa etme gücünden ve en önemlisi de hüznünden kaynaklanmaktadır. Batılı biri elbette dua eder, dua etmez desek yalan olur ama bir arı için yapılan duayı anlar mı anlamaz mı onu bilemem. Teknolojinin insanları savurduğu ve yabancılaştırdığı bir zamanda, insanların insanlara kıymet atfetmedikleri bir çağda arının akşam yolunu bulup da kavanozuna geri dönmesi için yapılan dua Doğu sinemasının özeti gibidir.

BİR İNSAN / BİR DÜNYA

SÖYLEŞİ
BİRCAN USALLI SİLAN

Büşra ARSLAN

"Lisedeki edebiyat öğretmenim Ruhnevaz Deringör'ün "Sen bu çeneyle ya gazeteci olursun ya da avukat" dediği geliyor aklıma ve hep gülümsüyorum..."

Dergimizin bu sayısına Gazeteci, Yazar ve Menajer olarak bir çok başarıya imza atmış, bir çok ünlü ismin kariyer yolculuğuna eşlik etmiş bir Cumhuriyet Kadını, Bircan Usallı Silan'ı konuk ettik.

➤ **Söyleşi için yaptığımız hazırlık esnasında da gördük ki hayatı dolu dolu yaşamış çok güçlü yönleri olan birisiniz. Öncelikle sizi tanıyabilir miyiz?**

gördüm. O yüzden hep mutlu oldum...

Benim için dünya bir yana öğlum bir yana durumu olduğu için, Umutkan ile daha fazla zaman geçiririm umuduyla gaze-

teciliği bırakıp menajerlik ve basın danışmanlığına başladım... Başlayış o başlayış... Son üç yıla kadar çok yoğun çalışmama karşın şimdilerde biraz daha sakinim...

Hepimiz kendi koşullarımıza göre hayatımızı dolu dolu yaşıyoruz ya da yaşamalıyız diye düşünüyorum. Ben 18 yaşından bu yana yazarak, okuyarak hayatımı sürdüren, kazanan biri olmaktan dolayı çok mutluyum. Lisedeki edebiyat öğretmenim Ruhnevaz Deringör'ün "Sen bu çeneyle ya gazeteci olursun ya da avukat" dediği geliyor aklıma ve hep gülümsüyorum... Çünkü ben gazeteci oldum ve kendisi bir avukat olan Ümit Silan ile de evlendim... Üniversitenin iki yılında yalnızca çalışmadım onun dışında hep yazdım, söyleşiler, haberler yaptım ve mesleğimi iş gibi değil, yaşamımın bir parçası gibi

➤ **Gazetecilik, yazarlık, menajerlik ve annelik. En çok hangisiyle kendinizi özdeşleştiriyor, en çok hangisi olmayı seviyorsunuz?**

Annelik, gazetecilik, yazarlık, danışmanlık benim yaşamımın vazgeçilmezleri... Kendimi en çok ne hissediyorum diye soruyorsanız insan olmaya...

Bunların hepsi insan olmakla ilgili...

En çok neyi amaçladığımı sorarsanız iyi insan olmakla ilgili derdim var derim...

Ve anı yaşarken ne yazık ki şairin dediği gibi dünü yok var sayamıyorum ve yarını düşünmeden yapamıyorum...

➤ **Türk Edebiyatına önemli eserler kazandıran biri olarak, sizi yazmaya yönelten sebeplerden bahsedermisiniz?**

Magazin gazetecisi olmam nedeniyle çok kıymetli sanatçılarla yol arkadaşlığı yaptım... Örneğin bence bütün zamanların en unutulmaz oyuncularından biri olan Belgin Doruk ile bu vesile ile tanıştım. İllaki hayatını anlatması için çok uğraştım ve "Acı Dolu Yıllar" kitabını yazdım. O anlattı ben kaleme aldım. Ağladık, güldük... Yazılmayıp bize kalandanlardan çıkardığım dersler bana hep yol gösterdi.

Ardından festivaller için pek çok biyografi yazdım...

Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Fatma Girik, Cüneyt Arkın, Filiz Akın, Kemal Sunal, Ziya Öztan, Sadri Alışık...

Filiz Akın'ın tüm kitaplarının yayına hazırlayanı oldum...

Ve oğlum 18 yaşına bastığında "İyi ki annenim senin" adlı bir kitap hediye ettim kendisine... Benim için en özel yayımdır...

Ve ilk roman denemem Ve Aslında Bütün Senler Ben çıktı ortaya...

➤ **"Ve aslında bütün senler ben" adlı romanınız çok ses getirdi. Romanın başkahramanı Sezin'i bize anlatır mısınız? Sezin'in en çok neyi sizi etkiledi de O'nu romanınızın kahramanı yaptınız?**

Çok sevdim bu kitabı. 5 binlerde kaldı sanıyorum satışı... Ama ben onu çok sevdim... Romanın kahramanı Sezin bana kendini yazdırdı. Aklımda hiçbir kurgu yoktu yazmaya başladığımda... Sonra sözcükler kendiliğinden aktı gitti...

➤ **Menajerlik serüveniniz nasıl başladı? Kimlerle çalıştınız?**

Ben menajerlik şirketim olan N1'i çok sevgili dostum, ülkemizin en güzel sesi diye net bir şekilde söyleyeceğim Nilüfer ile kurduk... Gazeteciliği bırakır bırakmaz... Emel Sayın, Nükhet Duru, Kayahan, Nilüfer, Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Selda Alkor, Fatma Girik, Cüneyt Arkın, Kadir İnanır, Ediz Hun, Aydan Şener, Selma Güneri, Serdar Gökhan, Halil Ergün, Kerem Alışık, Peri-

han Savaş, Hale Soygazi, Rozet Hubeş, Nazan Şoray... Şenay Gürler, Yonca Evcimik, Kadim Yaşar, Yiğit Çelebi, Ahu-Suat Sungur, Hülya Darcan, Evrim Akın, Bahar Erdeniz... İlk anda aklıma gelen isimler...

➤ **Filiz Akın, Fatma Girik, Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit... Toplumumuz onları uzaktan uzağa sevdi. Onlara yakın olmak nasıl bir duygu ? Onları Onlar yapan özelliklerini birer cümleyle özetler misiniz?**

Bunların kimiyle 3 yıl kimiyle beş yıl, bazılarıyla da ömrümüz yettikçe beraber olmaya niyetimiz var. Son kategoriye girenler üç-beş kişidir. Ve benim için iş değil yaşam arkadaşlarıdır... Bana yol gösteren, önümü aydınlatan çok kıymet verdiğim dostlardır... Kiminden sabrı, kiminden dik durmayı, kiminden su gibi aydın olmayı öğrendim... Benim için çok farklı bir deneyim oldu bu yaşam... Mesela Cemil İpekçi'den her şeyden bir anda vazgeçsem de kendinden geçmemeyi öğrendim...Zeki Müren ile yalnızca gazeteci ilişkim vardı ama o kadar zarıftı ki, telefonu kapatırken onun o hep iyi niyet dolu sözleri gelir aklıma... Yaklaşık on yıldır basın danışmanlığını yaptığım Ferhat Göçer'den kendim ile dalga geçmeyi öğrendim mesela... Türkan Şoray bana insanların önce gözlerine, sonra kalplerine ve sonra da ellerine dokunmayı öğretti... Hülya Koçyiğit ile ise gerçek sevginin ve saygının sınavını öyle güzel verdik ki.. İki ayrı siyasi noktada bile biz birbirimizi kırmadan saygı ve sevgi dolu olmayı öğrendik...

➤ **Filiz Akın, Fatma Girik, Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit... Toplumumuz onları uzaktan uzağa sevdi. Onlara yakın olmak nasıl bir duygu ? Onları Onlar yapan özelliklerini birer cümleyle özetler misiniz?**

Onlara bu kadar yakın olmak, onların kardeşi, dostu, iş arkadaşı olmak o kadar kıymetli ki...

Türkan Şoray'ın omzunda ağlıyorsun, Hülya Koçyiğit göz yaşını siliyor, canım Fatma ablam "Hop yok öyle pes etmek kalk bakalım " diyor sırtımı okşarken ve beyaz orkidem Filiz Akın, yaşamının aslında direnmek olduğunu öyle güzel ifade ediyor ki... Ve canım Selma Alkor melekleriyle bana bir cennet armağan ediyor... Gerçekten çok sıra dışı bir durum bu ve ben ne kadar şanslı olduğumu biliyorum ve Tanrıma hep Bircan Usallı Silan olduğum için teşekkür ediyorum.

Onların sırrı samimiyetleri, mütevazı duruşları ve iyi insan olmayı seçmiş olmaları...

Bu isimler sohbet için, söyleşi için gittikleri yerlerde halen salonları tıklım tıklım doluyorlarsa, insanlar onlarla tek bir kare fotoğraf için deli oluyorsa kalplerde çok doğru bir yerden dokunmuş olmaları...

➤ **Ülkemizde sinemanın gidişatını nasıl görüyorsunuz? Bu dünyanın eskileriyle yenilerini kıyaslar mısınız?**

Ülkemizde sinemanın gidişatı teknik ve oyunculuk olarak şahane... Gerçekçi ve duru yaklaşımlarını çok seviyorum bu iş kolundaki emekçi dostlarımızın. Dünyada adı duyulan ve tarzı olan bir sinemamızın olması gerçekten çok heyecan verici...

➤ **Daha önceden çekilmiş bir filmde başrol oyuncusu olma şansınız olsaydı, bu hangi film olurdu ve bu filmde kiminle yer almak isterdiniz?**

Bir filmde başrolüm olsaydı... Hiç düşünmemiştim bu soruyu şu an ilk kez böyle bir soru ile karşılaşıyorum ... Galibe Yılmaz Güney ile Hülya Koçyiğit'in Zeyno filminde Zeyno olmak isterdim... Ya da Yılmaz Güney ile Filiz Akın'ın Umutsuzlar filminde Çiğdem olmak isterdim... Ya da Yılmaz Güney ile Fatma Girik'in Acı filminde olmak isterdim...

Ve Türkan Şoray'ın Sultan rolünde...

Ne kadar çok etkilenmişim demek ki...

O kadar güzel ve anlamlı olan filmlerdi ki...

Boşuna değil bir daha bir daha bıkmadan usanmadan seyrediyor olmamız...

➤ **İyi ki annenim senin”
adlı eserinizin ışığında
gençlere neler
söylemek istersiniz?**

Oğlum için yaptığım kitapta tüm anne ve babalara "Biz çocuklarımızın efendisi, sahibi değiliz" diyorum. "Yalnızca onlara göz kulak olmak, sırtlarını dayadıkları ağaç olmak görevimiz... Ve hep onları destekleyeceğimizin o derin duygusunu hissettirmek görevimiz" diyorum...

Gençlere ise oğluma adadığım "Hayata Her Şey Dahildir Oğlum" şiirimi armağan etmek istiyorum...

Hayata her şey dahildir oğlum
Bunu sakın unutma
Susmamacasına ağlamak
Delicesine gülmek Aldatmak için acısa da
Aldatılmak ruhun duymasa da
Hayata her şey dahildir oğlum
Bunu sakın unutma...
Bazen bir başarıdır peşinde

koştuğun
Bazen hep yaşamı dilediğim
mutluluk
Bazen iyi kötüdür
Kötü de iyi
Ayrımına kendin varmalısın
oğlum
Unutma cehenneme giden
yollar
Her nasılsa iyi niyet taşların-
dan yapılmıştır
Sen kendi cennetini yaratırsın
eminim
Yeter ki sevgiyi hiç unutmasın
O canının içi yüreğin...
Sevdiğine sarılmaktan hiç
korkma oğlum
Hele sevdiğini söylemekten
asla
Bazen bir kadına
Bazen de çocuğuna
Bir de babanla bana
İnan bu en güzel duygudur
oğlum

Dostlar çok önemlidir...
İki gözümün bir çiçeği
İnsanlar kırılığandır, narindir
Koru incitme sakın onları
Hayata her şey dahildir oğlum
Doruktaki başarı da
Dibe vuran başarısızlık da
Acı veren, dönülmez ayrılık
da...
Sen benim yaşamımdaki en
güzelsin
En özelsin
Gün gelir de gidersem
Kim bilir belki baban da ar-
kamdan gelirse
Unutma sen asla yalnız değilsin...
Yüreğin gücün, cesaretin
Biliyorum ki oğlun ve karın
Cennetinde yaşıyorsundur
Bunu her şeyden çok isterim
İnan bana canım oğlum

ERZURUM'DA SALÂVÂT-I ŞERİFE İLE BİRLİKTE OKUNAN EZAN-I MUHAMMEDÎ GELENEĞİ

☞ Naci ELMALI

➤ Salâ Nedir, Ne Zaman ve Nerelerde Okunur?

Belli bir makamda minarelerden okunan güfteler için kullanılan ve *'Meydan okuma'* manasına gelen *'Salâ'* kelimesinin aslı *'Es-Selât / Salât'*tan gelir.

'Salât' kelimesi, asıl manası olan *'Şefkat, dua ve teber-rük'*ün yanı sıra *'İstiğfar / mağfiret isteme'* ve *'Bereket / ihsan'* manalarına da gelmektedir. *'Salâ'*'nın çoğulu ise *'Salâvât'*tır.²⁰

'Salât ü selâm' (en kısa şekliyle *'Allahümme salli âlâ seyyidînâ Muhammed'*), Peygamber Efendimiz'e (sav) Allah'tan (cc) rahmet, merhamet, selâmet ve selâm temenni eden, O'na (sav) duyulan sevgi ve muhabbetin ifadesidir ve her Müslümanın yerine getirmesi gereken gö-

revlerden birisidir. Nitekim Cenab-ı Hak (cc), Yüce Kitabımızdaki Ahzab (33.) suresinin 56. ayetinde şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey iman edenler, siz de ona teslim olun, ona salât ve selâm getirin!"*

➤ Erzurum'da 'Salât ü Selâm' Eklenerek Ezan Okunması

Erzurum'da *'Selâ'* şeklinde söylenilen *'Salâ'*, genellikle Cuma namazına çağırarak ya da kılınacak vakit namazını haber vermek; bazı yörelerde de cenaze haberinin duyurulması için minarelerden okunur ve *'Salâ veriliyor'* denilir. Ezanların peşi sıra okunana *'Salâ veriliyor'* denmez, *'salâvât okunuyor'*, daha çok *'Salât ü selâm getiriliyor'* de-

nilir. Bir kısım insanlarımız ise Cumaakşamları verilen salâ (yani Perşembe günü Yatsı namazı öncesinde okunan) için *'Temcid veriliyor'* şeklinde bir ifade kullanırlar.

Cuma gününe mahsus olmak üzere öğle ezanı öncesinde salâ verilmesinin dışında beş vaktin dördünde -akşam ezanı hariç- Ezan-ı Muhammedî'nin peşi sıra Erzurum'da minarelerden *'Salât ü selâm' / 'Sâlâ(vât)'* getirilir. Akşam namazının kılınma süresinin kısa olması ve Kıyametin akşam vakti kopacağına söylenmesi, namazın derhal kılınmasını gerektirdiğinden akşam ezanının peşi sıra *'Salât ü selâm'* okunmaz.

Bunlardan Sabah ezanının peşi sıra okunan salânın Dilkeşhaveran makamında, Ce-

20 Geniş bilgi için bkz: Hüseyin Güllüce, *Salât ve Selâm Sana Ey Nebi*.

naze salâsının Hüseyinî makamında okunduğu; Cuma günü Öğle namazı öncesi okunan salânın bestesinin de Bestekâr Hatip Zakirî Efendî'ye ait olduğu bilinmektedir.

Cuma günleri ise biri normal öğle ezanı, diğeri içerde okunan ezan olmak üzere çift ezan okunduğu için öğle ezanının peşine **'Salâ / Salât ü selâm'** okunmaz.

Bunun dışında Perşembe günü ve Kandil geceleri de yurdu-muzun pek çok yerinde Yatsı ezanı öncesinde salâ verildiği bilinmektedir.

Sözleri şöyledir:

“es-Salâtü ve's-selâmü Aleyke yâ sey(yî)denâ²¹ yâ Resûlallah

es-Salâtü ve's-selâmü Aleyke yâ sey(yî)denâ yâ Habîballah

es-Salâtü ve's-selâmü Aleyke yâ sey(yî)denâ hatem-el enbi-ya”

şeklinde okunur ve şöyle bitirilir:

“Seyyide'l-evveline ve'l-âhirin ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn”

Ezanın peşi sıra okunan salâya Erzurum'da daha çok **'Salât ü selâm veriliyor'** ya da yalnızca **'Salâ veriliyor'** denilir.

Bu gelenek, Osmanlı döneminden beri devam eden en eski İslâmî geleneklerimizden birisi olup Erzurum camilerinde halen devam ettirilmekte olan dillere destan bir gelenektir. Ezan okunurken ya da salâ verilirken iş görülmez, huşu içerisinde dinlenir, sözler tekrar edilir; ekmek pişiri-

lecek olsa bereketi olmaz denilir; yolculuğa çıkılacak olsa işlerin ters gideceğine inanılır.

Kimilerinin 'bidat', kimilerinin 'bidat-ı hasene' diye değerlendirdikleri **'Salâ'** geleneğinin ilk olarak 1300 / 1301 yılında Memluk Sultanı Kalavun'un iradesiyle Cuma ezanının ardından verilmeye başlandığı bilinmektedir. Eşref Zeynüddin II. Hâccî'nin döneminde de 1389 yılında akşam ezanı dışında dört vakit ezanın ardından **'Salâ Verme / Okuma'** usulünün başlatıldığı birçok yazılı kaynaktan mevcuttur.

Ayrıca bir söylentiye göre Haçlılar döneminde Suriye'de Hristiyanlarla iç içe yaşayan Müslümanların onların çan sesine karşılık ezan-ı Muhammedî'nin daha uzun sürmesi için böyle bir şeyin düşünüldüğü; bir başka söylentiye göre de Deprem kuşağında olduğu bilinen beldemizde bu tür bela ve musibetlerin uzaklaştırılması için ezan sonrası verilen salânın devam ettirildiği söylenmektedir.

Resûlullah Efendimiz'in (sav) *“Şüphesiz insanların bana en yakın olanı, bana en çok salât getirenlerdir!”* hadis-i şerifinde söylediği gibi Erzurum'da birçok hocamızdan işittiğimiz *“Benim üzerime kim (ya da hangi beldede) daha çok salavât / salât ü selâm getirirse (ya da getirilirse) benim şefaati de o kişinin (ya da o beldenin) üzerine daha çok olacaktır!”* şeklinde bir hadis-i şerif vardır. Ehl-i sünnet ve'l cemaatin kalesi bir beldede yaşayan Erzurumlular bunun farkında oldukları için her zaman bu bilinçle hare-

ket etmişlerdir. Eskiden beri Erzurum'da **'Delâilü'l Hayrât'** adlı kitabın ve tercümelerinin²² çokça ve yaygın bir vaziyette okunması da bunun bir göstergesidir.

Öte yandan Erzurum'a bağlı bazı yerleşim birimlerinde hemen hemen her cenaze salâ ile duyurulurken Erzurum merkezde günümüzde şehit cenazelerinin duyurulmasının dışında eskiden bir şeyh ya da ulemânın en kıdemlisi vefât ettiğinde yalnızca salâ verildiğini bilmekteyiz. Mesela çocukluğumuzda Erzurum'un tanınmış müftü ve müderrislerinden Sakıp (Danışman) Efendihoca'nın (20 Temmuz 1968) vefâtında salâ verildiğini, tekbirler eşliğinde Asri Mezarlığa kadar omuzlarda götürüldüğünü hatırlamaktayız.

► Gayrimüslimlerin de Dikkatini Çekmiş Olan Erzurum'da Okunan Ezan-ı Muhammedî

1829 yılındaki Rus işgali sürecinde, 23 Haziran 1834 tarihinde Erzurum'a gelmiş olan Amerikalı misyoner Justin Perkins, **'A Residence of Eight Years in Persia'** (New York, 1843, s. 112) adlı anılarının yer aldığı kitabında *“Erzurum'da öğlenden önce 10'la, öğlenden sonra saat 4'te Müslümanların minarelerden yapılan değişik bir çağrıyla ibadete davet edildiğinden ve böyle bir uygulamaya başka Müslüman şehirlerinde rastlamadığından”* söz etmiştir.²³

Justin Perkins'in cümleleri içerisinde yer alan saat 10 ve 4 ifadeleri hususunda onun Er-

21 'Efendimiz' manasına gelen 'Seyyidenâ' kelimesi okunurken 'yî' hecesinin okunmadığı görülür.

22 Bkz: **'Delâilü'l Hayrât ve Tercümesi (Salavât-ı Şerifeler)'**, Tercüme: Prof. Dr. M. Sadı Cöğenli, Huzur Yayınevi, İstanbul 2018.

23 Murat Küçükugurlu, **Erzurum Camileri Medreseleri Kütüphaneleri**, Dipnot: 30, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2020, sayfa: 28.

zurum'da bulunduğu tarihte ezanın o saatlerde okunmuş olabileceğini ya da alaturka denen eski saatin (ezanî saatin) verildiğini düşünmekteyiz. Perkins'in başka hiçbir Müslüman beldesinde rastlamadığını ifade ettiği, öğle öncesi ve sonrasında dikkatini çeken, yalnızca iki vakit rastladığı uygulamanın da Erzurum'da dört vakit ezanın peşi sıra, özellikle ağır ağır okunarak cemaatin namaza yetişmesine zaman kazandırmak amacıyla salâvât eklendiği, belki de farklı bir amaçla ihdas edildiği sanılan **'Salâlar'** olabileceği kanaatindeyiz.

'Erzurum'un Kandilleri' adlı kitabın yazarı Abdurrezak Türk, bu geleneği çok daha eskiye götürür, hatta Pir Ali Baba'ya bağlar. Rahmetli Türk, kitabında şunları yazmaktadır:²⁴

*"Pir Ali Baba, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde hayat sürmüştür. Yavuz, Çaldıran Seferi'ne giderken Erzurum Beyi Sevindik Bey, Osmanlılara tabi olduğunu bildirmiş; Yavuz Sultan Selim İstanbul'a döndükten sonra da Safeviler tarafına geçtiğini beyan etmiş. (M. 1514) Bu tutum karşısında Pir Ali Baba ve Erzurum ulemâsı bir araya gelip bu ikili tutuma itiraz ederek **'Buralar Şia değil, Ehl-i Sünnet beldesidir!'** diyerek, okunan ezanların peşine Salât ü Selâm getirilmesine karar vermişlerdir. O günden günümüze kadar okunan beş vakit Ezan-ı şerifin peşine Salât ü Selâm getirme geleneği böylece devam etmektedir, rivayeti mevcuttur.*

*Başka bir değerlendirmede ise Eyyubiler döneminde kilise çanlarının uzun süre çalınmasına karşılık ezanların peşine **'Salât ü Selâm'** okunması, yöneticiler ve ulemâ tarafından eklenmiştir."*

'Sadıkan' mahlasıyla şiirler yazan, Üveysî Kadirî serzakirlerinden (halifelerinden) Kitapçı Nesimi (Kopgir) Ağabeyinin müntesiplerinden **Yıldırım Sürbahan** da **'Salâ'** ile ilgili düşüncelerini **'Pir Ali Baba'** başlıklı şiirinde şöyle ifade etmektedir:²⁵

"Hak Tealâ elbette her şeye kadir, Dostunu sevene Hakça söyletir, Beldenin manevî şiârı nedir? Salâlar der gibi Pir Ali Baba!"

Kâbe-i Muazzama ya da Ravza-i Mutahhara'dan canlı yayın yapan Suudi Arabistan Tv kanalları izlenecek olursa bazı namaz vakitlerinde okunan ezan-ı Muhammedî'nin Şehr-i Mübarek Erzurum'la hemen hemen aynı zaman diliminde okunduğu ya da namaz kılındığı görülür.

Bilindiği üzere iki boylam arasında dört dakika fark vardır. 40. boylamda bulunan Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere ile 41. boylamdaki Erzurum arasında boylamdan kaynaklanan fark dört dakikadır! Bunu güzel bir tevafuk olarak kabul edenler az değildir. Bu görüşe katılan Abdurrezak Türk, kitabında **'Bu durum Erzurum için Yüce Mevlâ'nın bir lütfudur!'** diye söylemektedir. Hatta bunu Mekke-i Mükerrreme, Medine-i Münevvere ve Kudus-i Şerif gibi **'Şehr-i Mübarek Erzurum'**un da yeryüzünde seçilmiş yerlerden biri

olduğuna işaret sayanlar; Erzurum insanının İslam'a olan bağlılığının, farz ve sünnetlere oldukça riayet etmesinin dahi buradan ileri geldiğini söyleyenler olmuştur.

Nitekim **'Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat'** adlı ilginç araştırmasında Prof. Dr. Ünver Günay, bu konuya da değinmiş, şunları söylemiştir:²⁶

"Mekke'deki Harem-i Şerif ile Medine'deki Mescid-i Nebevî'yi birleştiren çizginin uzantısının Erzurum'dan geçtiğini tespit eden Cavalı (Endenozyalı) bir bilgin de bunun böyle olduğunu doğrulamıştır!"

Mekke-Medine ile Erzurum arasındaki boylamdan kaynaklanan 4 dakikalık açığın ortadan kaldırılmasına, ezanın okunma süresinin uzatılmasına yaradığı için namaz vakitlerinin ardından **'Salât ü Selâmlar'**ın okunduğu düşünülmektedir.

Kısacası dört vakit ezandan sonra **'Salât ü Selâm'** okunması bugün hiçbir yerde rastlanmayan, yalnızca Erzurum'a has bir gelenek olmuştur.

Öğretmen şairlerimizden **Sevim Adım**, bağrında gözünü açtığı, kendine has törelere sahip bir memleket olan ilim irfan şehri Erzurum'un madidi ve manevî hususiyetlerini, şehrimizdeki farklı uygulamaları, bazı geleneklerimizi **'Beyaz Erzurum'** adlı şiirinde şu şekilde dile getirmiştir:

"Yazına hasretim, kısa müptelâ Sekiz ay tenhada beyaz Erzurum! Yıllarca korusun Rabbi Tealâ Gönüller sevdada, ayaz Erzurum! Evlerin damları dumanlı, boranlı

²⁴ Abdurrezak Türk, **'Erzurum'un Kandilleri'**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2014, sayfa: 92.

²⁵ Yıldırım Sürbahan, **'Sadr'dan Satıra'**, Furkan Ofset, 1. baskı 2022, sayfa: 204.

²⁶ Prof. Dr. Ünver Günay, **'Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat'**, Dergâh Yayınları, Erzurum Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul 1999, sayfa: 159.

İsmail Fakirullah (Bilgin) Efendi, Müftü Hasan Çınar, Eşref (Ağgöl) Hoca
(Palandöken Gazetesi Arşivi)

*Yuvaları şenlik, zaman nur ânlı
Ramazan ayında binbir
Kur'an'lı*

*Ezanlar salâhı, avaz Erzurum!
Tarihe bekçidir, zaman uyar
Hünerli elleri yirmi dört ayar
İlim irfanı her yöne yayar
Ak eller semâda, niyâz Erzu-
rum!*

*Soğuğu üşütmez, havası temiz
Yayladır toprağı, boğası semiz
Dadaşlık özümüz, hastır töre-
miz*

*Geceler uzundur, her yaz Erzu-
rum!*

*Selim'im söylerim içten sözümü
Doğmuşum bağrında açıp gö-
zümü*

*Dadaşlık vâ'karım, sayıp özü-
mü*

*Bak diyirem sana, gül naz Er-
zurum!"*

➤ İl Müftülerimizden Hasan Çınar'ın 'Salât ü Selâm' Geleneğiyle İlgili Açıklaması

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1986 yılında mezun olan; Hacı Halis Emek, Cafer Sadık Doğru gibi Erzurum'da son dönem yetişmiş iki sağlam ulemâdan ders alan, 2013-2015 yılları arasında Erzurum İl Müftülüğü yapan Ha-

san Çınar, Temmuz 2014'de görüştüğü AA muhabiri Ahmet Okatalı'ya o tarihte şu açıklamalarda bulunmuştu:

"Kentte her vakit namazının ardından okunan 'Salâ'nın, rivayete göre Abdullah bin Mes'ud'dan aktarılan bir Hadis-i Şerif'e dayandığını söyledi.

Erzurum'a özgü bazı geleneklerin olduğunu ve bu geleneklerin arasında 'Salâ'nın da bulunduğunu hatırlatan Çınar, 'Salâ, 1300'lü yıllarda Memlüklüler zamanında başlayan bir gelenektir. Türkiye'de ise bu geleneği sürdüren tek şehir Erzurum'dur ve her beş vakit ezanın ardından salânın okunması bu şehre ayrı bir haz katıyor' dedi.

Çınar, 'Salâ' geleneğinin günümüze kadar taşınmasının bir başka nedenin ise şehrin manevi kimliğinden kaynaklandığını ifade etti. Günümüze kadar uzanan 'Salâ'ya Hadis-i Şerif'lerde de yer verildiğini belirten Çınar, şöyle devam etti:

'Bir rivayette, Yavuz Sultan Selim, Mısır Fethi'nden sonra ezanların ardından sala verilmesini istemiş ve bu sadece Erzurum'da uygulamaya ko-

nulmuş. Ayrıca salâ geleneğinin bir de dinî altyapısı var. Abdullah bin Mes'ud'dan bizlere aktarılan bir Hadis-i Şerif'te, Peygamber Efendimiz'in, 'Ezan okunduğu zaman, ezanın kelimelerini, kelâmını tekrarlayın. Ezan bittikten sonra da bana salât okuyun. Kim bana ezan bittikten sonra bir salâvât getirirse Allah-u Tealâ da ona 10 salâvât getirir' buyurdıkları için müezzinlerimiz bunu ezandan sonra 'Salâ okumak' diye değerlendirdiler.'

Çınar, 'Salâ'nın ayrıca bünyesinde 'günahların bağışlanması' anlamı taşıdığına da değinen Çınar, sözlerini şöyle tamamladı:

'Böylece Erzurum'da beş vakit ezanın peşine salâvâtların okunması olarak değerlendirilmiştir. Tabii bu çok güzel bir âdetimizdir. Her beş vakit ezanın peşine Resul-u Kibriya'ya da salâvâtlar getiriliyor. Böylesine güzel bir geleneğin Erzurum'da yaşatılması ve bu şehre mahsus olması güzel bir keyfiyettir.'

➤ İzmir / Tire'deki 'Salât ü Selâm' Uygulamasının Hüsranla Neticelenmesi

Erzurum'daki 'Salât ü Selâm' geleneğini başka yerlere taşımak isteyen hemşerilerimiz de olmuştur. Diyanet İşleri eski başkanlarımızdan Mehmet Nuri Yılmaz Hoca bir görüşmemizde şöyle ilginç bir olay anlatmıştı:

"1966-67 yıllarında İzmir / Tire'de müftülük yapan Mehmet Sıddık Karahan Hoca Erzurum'daki gibi ezanın peşi sıra 'Salât ü Selâm' okunması uygulamasını oraya taşımak iste-

Diyanet İşleri eski başkanlarından Mehmet Nuri Yılmaz İzmir/Tire Müftüsü

İzmir/Tire Müftüsü Mehmet Sıddık Karahan

mişti. Naim Hoca'nın kayınbiraderi olan ve **'Sedef Hoca'** diye de tanınan Sıddık Hoca'nın şansızlığı Süleyman Demirel Hükümeti'nin her bir şeye sürekli zam yaptıkları bir dönemde bu uygulamayı Tire'de başlatmış olmasıydı.

O günlerin ulusal medyasında çokça öne çıkarılan haberlerden biri bu olayla ilgili yapılan **'Demirel gaza, benzine zam yaptı; Tire'ye tayin ettiği Müftü de ezana zam yaptı.'** haberi idi."

➤ Siyasilerden Salât ü Selâmlı Bir Ezan Hâtırası

Milli Görüş temsilcisi milletvekillerimizden Lütfü Esengün, **'Muhali'** adlı kitabında şöyle bir hâtırasını paylaşıyor:²⁷

"1977 Milletvekili seçimi öncesi Demirel miting yapmak üzere Erzurum'a gelmiş, Hükümet Meydanı'nda oldukça büyük bir kalabalığa hitap etmeye başlamıştı. O sırada Meydan'ın hemen yanındaki Lalapaşa Camii'nin minarelerinden İkinci ezan okunmaya

başladı. Ezanı okuyan o tarihte İmam Hatip Lisesi öğretmeni, sonradan milletvekilimiz olan Ömer Özyılmaz idi. Güzel sesi ve sedası ile uzun uzun, dura dura çok güzel bir ezan okudu. Demirel ezan bitinceye kadar susmak zorunda kaldı. Ezan bitince tekrar söze başladı. Fakat ezanın peşine Erzurum'da âdet veçhile Salât ü selâmlar okunmaya başladığında tekrar sözünü kesti. Sâlat ü selâmlar da bitince konuşmaya devam etti. Canının sıkıldığı belli idi. Biz ise hem konuşması kesildiği için hem de bütün kalabalığa güzel bir ezan dinlettiğimiz için memnun idik."

➤ Teknolojiye Yenik Düşen Cenaze Salâsı

Hoparlör sisteminin olmadığı dönemlerde her yerde olduğu gibi Erzurum'da da mahalle camilerinin minaresinden o mahalle sakinlerinden ölen kişinin kim olduğu, ne zaman kaldırılacağı verilen bir salâ sonrasında açıklanmış.

Hali-vakti yerinde olanların ölüm haberlerine gelince; on-

larinkini ise bu işi kendisine meslek edinmiş olan, bir ücret mukabilinde şehri sokak sokak gezen, sesi gür ve tok insanlar tarafından yapılmış. Daha sonraki yıllar bu iş faytonla yapılmaya başlanmış. Kiralanan fayton şehrin belli yerlerinde durur, faytonda yer alan 'Salâcı' da üç kez **'Es-selâ ve rahimenâ'**, sonrasında **'Rahime küllâh evliyâ!'** diye bağırır, halkın ilgilendiğini görünce de vefat eden kişinin kim olduğunu, cenazenin hangi vakitte, hangi camiden kaldırılacağını duyurmuş. Bu işi yapanların en bilinenin Alipaşa Camii'nin yaşlı, uzun boylu müezzini Şerafeddin Efendi'nin olduğu söylenir.²⁸

1950 / 60'lara kadar sürdürülen bu geleneği yaşatanlardan ismi hafızalarımızda kalanlardan birisi de yerlere atılan gazete kâğıtlarını, takvim yapraklarını -üzerlerinde ayet, hadis, dinî ibareler bulunabilir diye- sokak sokak gezerek bastonunun ucuyla bir torbada toplamasıyla hatırlarda yer eden, günümüzün tabiriyle **'Çevreci'** diyebileceğimiz;

27 Lütfü Esengün, **Muhali'**, sayfa: 111.

28 Erzurum'un antika bakkallarından **'Manav İnci Ehsan'** diye bilinen İhsan İncegil'den öğrendiğimize göre bir de 'Collo **Tellal'** diye tanınan 'Çolak **Hakkı'** isimli biri varmış. O da birilerinin bir şeyi kaybolduğunda ortaya çıkar; elindeki tenekeden yapılmış feneriyle sokaklara düşer, yayan vaziyette dolaşır, gür sesiyle **'Felan renkte, felan** özellikle **bir at kayb oldu, bulana helâlinde** şu kadar ödül **verilecek!**' diye bağırır.

Hacı Halil Efendi
(Pınar Mezararkalı Albümü)

Hacca gitmenin sınırlı olduğu yıllarda kaçak yollarla Hicaz'a gitmeyi başarılmasından dolayı da **'Kaçak Hacı!'** diye kendisiyle dalga geçilen, Çarşı pazarda **"Çakmak!, Çakmaktas!, Ben-ziiin!"** diye bağırarak benzinli çakmak malzemeleri satan, özellikle **'Ölüm Var Ölüm!'** nidaları unutulmayan Mezararkalı²⁹ Hacı Halil Efendi İhmal / Topçuoğlu Mahallesi sakinlerindendir. Mustafa Kemal Paşa ile Ilıca yakınlarında yaptığı tarihi konuşma³⁰ Erzurum'la ilgili yazılmış hemen her kitapta yer alan Mevlüt Ağa'nın oğlu, şehrimizin yetiştirdiği kıymetli eğitimcilerden Hakkı Mezararkalı'nın da babası olan Hacı Halil Efendi, Taşmağazalar'ın başından başlamak kaydıyla yürüye yürüye cenaze salâsını duyurarak gelirmiş!

Eskinin mugallitlikten hoşlanan (şaka yapan, yapılan şakayı kaldıran) insanları içerisinde bazen bu işi muziplik olsun diye yaptırırlar da olurmuş...

1940'lı, 50'li yıllarda Gürcükapı'da esnaflık yapan meşhur Bakkal Hacı Naim diye biri varmış... Oğlu Özcan Pamukçuoğlu'nun anlattığına göre babası ölümden, ölümle ilgili haberlerden oldukça çok korkmuş... Onun bu zaafını bilen esnaf arkadaşları da babasının gittiği yerleri takip eder, birilerini peşine takar, sürekli şaka yapar, canıyla oynarlarmış. Birileri bazen cenaze haberini şehir halkına duyuran faytoncuyu bulur, ücretini öder, yanına da Alipaşa Camii'nin müezzinini bindirir, Gürcükapı semtine gönderirlermiş... Durak yerlerinden biri günümüzdeki İş Bankası'nın karşısında yer alan dükkânların başıymış. Fakat fayton o gün kasıtlı olarak tam Bakkal Hacı Naim'in dükkânının önünde durur, Müezzin Efendi de olanca sesiyle salâsını verir, kaldırılacak camiye ve vakti duyurur, ölen kişinin o an kapısının önünde durdukları Bakkal Hacı Naim olduğunu söyler söylemez, faytonu harekete geçirirmiş... Hacı Naim kendi adını duyunca kızar delirir, küplere biner, söver sayar, eline ne geçerse onların arkalarından atarmış! Tabi adını duyurdukları an fayton hareket ettiği için hiçbir zaman faytona, faytondakilere bir zarar veremezmiş...

► Kandil Geceleri Verilen Salâlar ve Minarelerden Okunan Naat-ı Şerifler

Erzurum'da Kandil geceleri de

Ramazan'dan farksız kutlanır... Büyük bir çoğunluk o günü tek olmasın diye bir gün öncesi, bir sonrası ile birlikte ya da genellikle üç gün oruç tutar; bu arada çorba-kıyma-kadayıf da yine eksik olmaz.

70'li yıllara kadar Kandillerin kutlanacağı gün Yatsı ezanından evvel, sesi güzel ve gür olan insanlar tarafından minarelerden salâlar verilirdi.

Diyanet İşleri eski başkanlarından Mehmet Nuri Yılmaz Hoca'nın söylediğine göre tarihin tozlu sayfalarında unutulup kalan bu salânın ardından yanık sesli insanlar; bir zaman Erzurum'da memur olarak bulunmuş, aruz ölçüsünü son derece başarılı kullanmış bir şair olan Bayburtlu Zihni'ye (1797-1859) ait **"Eyâ şâhenşeh-i taht-ı risâlet / Der-i eltâfına gelmiş gedâlar"** diye başlayan na'tın bir bölümünü okurlarmış.

Doç. Dr. Nazire Erbay'ın hazırladığı **'Bayburtlu Zihni Divanı'**³¹ adlı kitapta yer alan 7 na'ttan biri olan; 39, 40 ve 41. sayfalarındaki tamamı 16 beyit olmasına rağmen minarelerden bir kısmı dörtlükler halinde okunan **'Der-Na't-ı Resûl'Alayhisselâm'** başlıklı Na'tın sözleri şöyle:³²

*"Eyâ şâhenşeh-i taht-ı risâlet
Der-i eltâfına gelmiş gedâlar
Sipehsâlâr-ı iklim-i inâyet
Şefâ'at nakdin ister bî-nevâlar
Kimi âlûde-i cürm ü hatâdir
Kimi müstagrak-ı bahr-ı belâdir*

29 Erzurum'un sayılı delikanlılarından biri olan Mezararkalı Mevlüt Ağa diye bilinen kişi ve ailesi, Tepemezarlık'ın (Eski Mal Meydanı / Musalla / M. Ali Ünal'ın yaptırdığı caminin bulunduğu yer) arkasında oturmuş oldukları için Erzurum'da böyle anılmışlardır.

30 Seferberlik öncesinde ailesiyle Çukurova'ya giden Mezararkalı Mevlüt Ağa, Erzurum'un antlaşma gereği Batılılarca Ermenilere verileceğini duyması üzerine memleketine dönme kararı alınca, Kongre günleri öncesinde Erzurum'a gelmekte olan Mustafa Kemal Paşa ile Ilıca yakınlarında karşılaştığında Paşa'nın 'Niye o verimli topraklardan döndün?' sorusuna muhatap olmuş. Onun 'Paşam, ırzkarık Ermenilere kimin topraklarını vereceklermiş, onun hesabını sormaya geldim!' diye cevap vermesi Mustafa Kemal Paşa'nın çok hoşuna gitmiş, o da bu sözler üzerine: 'Bu milletle neler yapılmaz ki!' diye kayıtlara geçen meşhur sözünü söylemiştir.

31 Dr. Nazire Erbay, **'Bayburtlu Zihni Divanı'**, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Zafer Ofset, Erzurum 2014.

32 Na'tın yer verdiğimiz kısmının önünde 8 beyitlik **'Yâ Resullah'** redifli, sonrasında da **'Garaz'** redifli 7, **'Yâ Resul'** redifli 9 beyit yer almaktadır.

*Kimi ser-keşte-i şehri-fenâdır
Dilerler bâb-ı lütfundan atâ'lar
Kimi subha dek aşkın nedîmi
Kimi pervâne-veş şem'in harîmi
Vezân olsun diyü lütfun nesîmi
Umar gül-zârdan neşv ü nemâlar
Gider ravzadaki ihsân vücûda
Rûkû'a gökler ü dağlar sücûda
Günehler yaykanur diyü bu
cüdâ
Diyâr diyâr akub gelür hatâlar
Çü sensin afitâb-ı âlem-ârâ
Kamer ruhsâr-ı devrinden hü-
veydâ
Cemâlin pertevinden ey dilârâ
Eder nûr istifad arz u semâlar
Risâlet burcunun ey mihr ü
mâhı
Ne mümkün eylemek vasfın
kemâhı
Ki sensin şehri-levlâk pâdişâh
Rikâbında yürür hep enbiyâlar
Yarın mahşer günü meydân
senindir
O gün top sendedir çevgân se-
nindir
Livâü'l-hamd senin, fermân
senindir
Eder dergâhına halk ilticâlar
Edenler ravza-i pâkin ziyaret
Umarlar bâb-ı lütfundan
şefâ'at
Sürüb dergâha ruhsâr-ı darâet
Kulun Zihni gibi çok mübtelâ-
lar."*

Mehmet Nuri Yılmaz Hoca, "Bu na'tı en güzel okuyanların başında Neşet Hafız diye birinin geldiğini; bir zaman Kavak ve Esatpaşa camilerinde müezzinlik yaptığını, düzensiz hayatı nedeniyle işine son verildiğini; bir zaman kuyumcуда, çay ocaklarında, son olarak Kâzım Karabekir Caddesi'ndeki Vatan Lokantası'nda çalıştığını, daha sonraları Ankara'ya yerleştiğini, orada birkaç kez gö-

rüştüğünü; ayrıca Hafız Yusuf Esengün'ün de Mevlid-i şerif okurken bu na'ttan belli bölümleri okuduğunu bugün gibi hatırladığını" söylemektedir.³³

Hulki Tizgili de: "Kasımpaşa Camii imam-hatiplerinden Hacı / Hafız Kara Hocam, babam H. İhsan Tizgili'nin Mübarek gecelerde salâ ve temcîd vermesi için '**Hacım bugün Bağdat'ı bir** şenlet!' diyerek babasının minareye çıkmasını ister, o da bu isteği kırmaz, salâ ve temcîdin ardından bir de Bayburtlu Zihni'nin '**Eyâ şâhenşeh-i taht-ı risâlet**' diye başlayan meşhur na'tını okurdu." diye söylemektedir.

➤ Cuma Günleri İç Ezan Öncesi Müezzinlerin Okuduğu Methiye

Erzurum camilerinde Cuma günleri iç ezan öncesinde, Hoca minbere çıkıncaya kadar ki sürede müezzinlerin okuduğu şu methiyeye de ülkemizin diğer şehirlerinde pek rastlanmaz:

"Resul-i ekrem ve Nebiyy-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'in aziz, lâtîf, münevver, mübarek ruh-i şerifleri için; ve çâr-i yâr-i güzîn ridvanullâhi aleyhim ecmâin hazretlerinin ruhi için, kâf ve ehl-i imân ve ehl-i İslâm ervâhi için; pîrimiz Bilâl-i Habeşî'nin ervâhi için '**El-Fatiha!**'"

33 Kendisinin de meşk meclislerinde bu na'tı okuduğunu bildiğimiz Nusret (Erol) Kızılcaoglu, Hafız Yusuf Esengün Hoca'nın Miraç gecelerinde Süleyman Çelebi'nin Mevlidini okurken, Mevlid'in özellikle '**Mirâçıyye**' bölümünü okuduğunu söylemektedir.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ İNKILAPLARI VE MÛSİKÎ

İrfan YİĞİT

Medeniyet kültürün bir neticesidir ve milletin yaşayış tarzı ile alakalıdır. Kültür adeta bir milletin ruhi hayatı, ilmi ve sanatı demektir. Bir milletin kültürü onun ilmi ile sanatındaki fiili tecellilerinden ibarettir. Bizim için bu fiili sanat tecellilerinden en önemlisi de mûsikîdir. Mûsikî medeniyetlerin ileriliği ya da geriliğinin anlaşılması konusunda mihenk taşı görevi görmektedir. Bir medeniyetin, kültürün mûsikîsi yaşıyorsa, ilerliyorsa, geçmişin mirası üzerine bir şeyler ekleyerek gelecek nesillere bu mirası bırakabiliyorsa o topluma gelişmiş, medeni diyebiliriz. Sokrates, "mûsikî kurallarındaki değişiklik toplumu yöneten kuralların değişmesine bağlıdır" der. Mûsikî toplumla iç içe ve toplumla birbirini etkileyen bir sistematiğe sahiptir. Sokrates'te bu sözü ile bunu vurgulamaya çalışmıştır. Atatürk'ün bir bütün teşkil eden çağdaşlaşma anlayışı içinde güzel sanatlar, Türk İnkılâbı'nın tamamlayıcı bir

unsurunu ve önemli bir merhalesini teşkil etmiştir. Atatürk, ancak güzel sanatlarda ilerleyen ve eser veren milletlerin asrın ileri medeniyetleri arasında yer alabileceklerini belirtmiştir. Medeniliğin ve ileriliğin bir göstergesi olan güzel sanatlar bu yönüyle çağdaşlaşmanın ana kıstaslarından biridir. Bu yüzden güzel sanatlar alanında gösterilecek başarıyı ve atılımları inkılâbın temel amaçlarından ve dinamiklerinden birisi olarak gören Atatürk: "Bir millet ki resim yapmaz, heykel yapmaz, bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysaki bizim ulusumuz, gerçek nitelikleriyle uygarlığa erişmeye lâyıktır, uygarlığa erişecektir ve ilerleyecektir." şeklindeki söylemiyle bu konu hakkındaki düşüncelerini özlü bir şekilde ifade etmiştir. Atatürk, Batı medeniyetini bilim ile olduğu kadar sanatı ile birlikte bir bütün olarak anlamak ve Türk kültü-

rünün unsurlarını yeniden tanımlarken bunlardan yararlanmak istemektedir. Medeniyetin bir bütün olduğu, onu anlamak için bütüncül yaklaşılması gerektiğini, bunun Cumhuriyet modernleşmesinin başarıya ulaşması için çok önemli olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan, Batı medeniyetinin ulaştığı gelişmişlik çizgisinin yükselişinin, sanat alanındaki gelişmeler ile başladığı, sanatın insanların dünyayı öncekinden farklı biçimde algılamalarına yol açarak, reform hareketlerini ardından da aydınlanma ve modern bilimin oluşumunu tetiklediğini bilincindedir. Benzer bir süreci, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında sanata önem vererek başlatmak istemiştir. Türk İnkılâbı, milliyetçilik ve medeniyetçilik gibi iki temel prensip üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda Atatürk, güzel sanatlar alanında da millî ve medenî özelliklere sahip bir sanat tarzının arayışı içinde olmuştur. Kopyacı, taklitçi ve

tercüme bir sanat anlayışını reddeden bu yaklaşımda, kaynağını halktan aldığı değer yargılarını muasır medeniyet seviyesini temsil eden Batı tekniği ile işlemek ve özgün bir Türk sanatı yaratmak esas hedeftir. İlk ve önde gelen uygulamalar ve inkılaplar mûsikî alanında gerçekleştirilmiştir. Atatürk, Türkiye’de ulusal kimliğin ve bunun bir parçası olarak ulusal kültürün yaratılmasında mûsikî politikaları özel bir önem yüklemiştir. Atatürk, mûsikî ile formunun bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilişkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: " bir millet çok şey de inkılap yapabilir ve bunların hepsinde de muvaffak olabilir. Fakat mûsikî inkılabıdır ki, milletin yüksek gelişiminin işaretidir." Erken Cumhuriyet Dönemi ulusal kimlik inşasında, kültürel dönüşümü sağlayacak çeşitli söylemler ve kurumlar, aynı zamanda mûsikî politikalarının da ideolojik çerçevesini bize sunar. Cumhuriyetçi kadroların aydınlanma çağı olarak gördükleri bu

dönemin felsefi olarak nasıl etkilendiği de önem arz etmektedir. Aydınlanma, insanın ergin olmayış durumundan çıkması, aklın yol göstericiliğine başvurulması anlamına gelir. Aydınlanma akıl çağıdır. Ama hangi akıl? Bir yanda eleştirel (kritik), kuşkucu bir rasyonalite (mesela Voltaire’in, Diderot’nun “akıl” kavramı) öte yanda ise Robespierre’in kültürel, neredeyse dogmatik bir “Tanrıça Akıl” a dayalı rasyonalizasyon! Bu akıl “Jakoben Akıl” olarak isimlendirilmiştir. Morin’in bu açıklamalarının Türkiye’de Aydınlanmanın alımlanış tarzına ilişkin olarak çok önemli uyarılar taşımaktadır. Türkiye’de Aydınlanmacılar, “akıl”ı, Voltaire’in ve Diderot’nun anladığı gibi bir rasyonalite olarak değil, neredeyse Robespierre’in anladığı gibi bir tür rasyonalizasyon olarak almışlardır. “Akıl”ın bir eleştirel (Morin’in deyişiyle, bir rasyonalite) olduğu göz ardı edilmiş; “akıl” kutlanıp eleştiriden masun kılınarak bir dogmatik akıl (Mo-

rin’in deyişiyle, bir rasyonalizasyon) kertesine düşürülmüştür. Voltaire, İslam için olumlu yargılamalarda bulunan biri. Doğu’da "despot yönetimin varlığını ve özgür sanatın bulunmamasını" İslam’la değil, eski Yunan kültürüne uzak kalmak ve semitik kültür çevresinin kalıplarını benimsemekle açıklar. Aydınlanma söylemi, giderek Voltarie’in, Diderot’nun öngördüğü rasyonalite hedefinden sapmış; Robespierre’in tanrılaştırılmış aklını aydınlanma söylemine hâkim kılmıştır. Küreselleştirilmiş, kutsanmış ve tek yol gösterici tayin edilmiş olan akıl, insana kılavuzluk eden öteki söylemleri dışta bırakan biçimde temellendirilmiştir. Cumhuriyetçi kadrolarda inkılap ve devrimleri hayata geçirirken bunu açıkça görmektediriz. Aydınlanmanın özgürlük vaadi ya da ütopyası, düpedüz bir tahakküm, bir gözetleme ve cezalandırma mekanizması üretmiştir. Amaç boyun eğdirme yoluyla uysal insanlar (homo docilis) yetiş-

tirmektir. Bu ince ayrıntılarda dikkat çekici noktalar vardır. Erken Cumhuriyet Dönemi politikaları üretilirken bu felsefi alt yapı kullanılmıştır. Dönemin mûsikî reformcuları Osmanlı mûsikisini hasta, cansız ve Türk halkına yabancı olarak tanımlar. Foucault, Aydınlanma insanları üzerinde iktidar uygulamanın genel reçetesini, bedenlere, düşüncelerin denetimi yoluyla boyun eğdirilmesi olarak söylemektedir. Mükemmel bir toplum inşa etme, Aydınlanmacıların hayali idi. Aynı hayal Cumhuriyet'in kurucu kadrolarında da vardır. Amaç modern, çağdaş, Batı'yı anlayabilmiş özümseyebilmiş vatandaş yetiştirmektir. Ama Foucault, Aydınlanma çağında askeri bir toplum hayalinin de söz konusu olduğunu bildirir bize. Bu hayalin temel kaynağı, Foucault'a göre, doğal durum değil, bir makinenin titizlikle kurulmuş çark dişlileri metaforuyla dile getirilmiş olan disiplin durumudur. Askeri toplum hayalinin temelinde, Rousseau'nun toplumsal sözleşmesi değil, sürekli baskılar yatmaktadır. Özetle Aydınlanma, uysal bir tebaadan oluşan disiplinli bir toplum inşa etme idealiyle sonuçlanır. Belki de Aydınlanmanın gerçek akıl'ı Voltaire ya da Diderot'nun ki değil de Robespierre'in jakoben aklıdır. Çünkü Foucault'nun deyişiyle askeri bir toplum hayali ancak aklın dogmalastırıldığı ve tas-tamam bu nedenle, yani dogmalastırıldığı için, o dogmaları dayatan gözetleyici, cezalandırıcı, baskıcı ve disipline edici bir projeye mümkün olabilir. Aydınlanmanın jakoben bir totalitarizm ürettiği çok görülmüştür. Devrim'in kendisine yapılan özgürlük, eşitlik, kar-

deşlik vurgusunun aksine jakobenizm negatif anlamları ihtiva edecek biçimde adeta totalitarizm ile özdeş biçimlerde kullanılmıştır. İnkılapların ruhunu, özünü anlayabilmek için hayata geçiriliş yöntemlerini ve bu yöntemlerin temellerinin nerelerden model alındığını gözden geçirmek lazım. Avrupa 1789 devriminden 1848 devrimlerine kadar yaşanan tarihsel süreçte siyasal anlamda oldukça yoğun bir gündeme sahipti. Bu süreci on sekizinci yüzyıl ortalarından başlatmak olasıdır. Çünkü Fransız Devrimi gerekse müzikte barok-klasik ayrımının geçişi açısından Aydınlanma atmosferi önem taşımaktadır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın Avrupa'sında devrim sözcüğü yaşamın her alanında kendisini göstermektedir. Politik olaylar, reforme edilen sanat anlayışları, toplum yaşamındaki değişiklikler, başkaldırı-lar... Fransız Devrimi'nin izlerinin yoğun olarak hissedildiği ortamda patlayan 1830 Devrimleri, 1848 sonrasındaki ulusçuluk dalgası, bu yüzyıl mûsikînin politik, toplumsal yanlarını da ön plana çıkarır. Mûsikînin söz konusu kaotik süreçten, yaşanan toplumsal olaylardan etkilenmemesi mümkün değildir. Devrimin ilklerinin müzikal anlamda hissedildiği ilk ürünler devrimin öncesinde görülmüyordu. Bunlar Aydınlanmanın müzisyenler üzerindeki etkilerinin yansımalarıydı. Devrim sonrası geleneksel yapısı çözülen Fransa, yıkılan eski değerlerin yerine getirdiği yenilerin tutunması için mücadele ederken, sosyo-kültürel bir girdabin içinde hapsolmuştur. Bu dönemde aydınların dikkati toplumsal meseleler üzerine

yoğunlaşmaktadır. Burada dikkat çekmek istediğimiz bir nokta vardır. O da bu dönemde toplumda ve devlet yönetiminde yaşanan süreç Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde yaşanmıştır. Fransa da aydınların amaçladıkları ile Cumhuriyet dönemi aydınlarının amaçları arasında ortak noktalar vardır. Amaçları hasta toplumun derdine çözümler üretebilmektir. İlk defa olarak Saint-Simon, bu derde ancak bilimle çare bulunacağını ileri sürmüştür. Öte yandan, ona göre var olan bilimlerin hiçbirisi toplumsal gerçekliği kavramaya elverişli değildir. Bundan dolayı toplumsal gerçeklik üzerine inşa edilecek yeni bir bilim arayışı bu dönemde ortaya çıkacaktır. Saint-Simon, Auguste Comte ve Durkheim gibi düşünürler, sonraki dönemde toplumu düzene koyacak kuralların ancak bilim yoluyla oluşturulacağını savun-caklardır. Bu denli radikal toplumsal değişimlerin olduğu dönemde topluma yönelik kuramsal tartışmaların çehresi de değişecektir. Toplumsal değişim çok karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Onun yarattığı ya da getirdiği yeni ortam, insanın etrafında yeni bir uyarcı ağı ve çok değişmiş yaşama koşulları yaratmaktadır. Söz konusu yaşam koşulları kendi kültürel pratiklerini yaratacaktır. Edebiyat, felsefe, mûsikî yeni toplumsal koşullarda biçimlenecektir. Mûsikî ve özellikle opera artık aristokratların eğlenmesine hizmet eden araçlar olmaktan çıkarak toplumsal mesajlar içeren kısacası, devrimi sembolize eden değerler bütününe dönüşecektir. Dünya da yaşanan bu gelişmeler dikkate alındığında Türk Modernleş-

mesi Projesinin, geçmişe ait olan her şeyin herhangi bir iz bile bırakılmadan silinmesi üzerine inşa edilmiş olduğu besbellidir. Ne kadar inkâr edilirse edilsin, modernleşme geçmişle bir hesaplaşmayı değil; onu toptan reddetmeyi ve kendisini geçmişin mefhum-u muhalifi (a contrario'su) olarak tanımlamayı amaçlar. Andrew Davison, bu bağlamda, Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik adlı çalışmasında Tilo Schabert'in *Modernity and History* adlı teorik metinlerini örnek gösteriyor ve Schabert, modernizmin sadece "eski olanın tasfiyesi" ile yetinmediği kanaatinde. Tasfiye, evet; ama onun yerine ikame edilecek olan "yeni"nin ne olduğunun da belirlenmesi gerekir. Buraya kadar aktardığımız bilgiler Cumhuriyet'in kuruluş

aşamasındaki inkılapların nelerden etkilendiğini, Dünya'daki uygulamalarının neler olabileceğini, bizde hayata geçilen inkılaplar ile benzerlikleri var mıdır? Bunları anlayarak ortaya koymak amacıyladır. Kurucu kadronun uygulamaları sadece Türkiye'de ortaya çıkmış kendine özgü bir yapıda değildir. İnkılaplar dünya da meydana gelen gelişmelerin ülkemizde uygulanması ve bu gelişmelerle ortaya çıkan uluslararası kültür modelizasyonu, farklı kültürlerin model alınarak Türkiye'de uygulanmaya çalışılmasından başka bir şey değildir. Artık dünya da eskiye dair ne varsa birçok ülkede yeniden bir dönüşüme tabi tutulmaktadır. Görülüyor ki eskiye ait olan ne varsa tümünü, "cehalet" kabul eden a priori bir kuşatma! Moderni-

zim bu a priori kuşatmanın iktidar olmasıdır. Bir kısım siyaset adamının, kültür ve sanat insanının hükmettikleri bir ortamda bunlar sonunda Atatürk'e dilde ve müzikte inkılap olmaz lafını ettirmişlerdir. Atatürk'e Cumhuriyet'te yaşadığı 1923-1938 arasında ne gibi tertiplerle tesir etmeye, onu anlatmaya çalıştıklarını anlatmanın ders almak bakımından büyük değeri vardır. Müsikî alanında gerçekleştirilmek istenen yenilik ve değişim çabaları ekseninde, geleneksel Türk müsikisine yönelik olumsuz düşünceler bizzat yönetim veya yönetime en yakın kültür alanındaki etkili isimler tarafından çoğu zaman çeşitli ortamlarda dile getiriliyordu. Toplum hayatında yer alan her kurumun, köklü bir inkılap sürecinden geçirildiği

bu dönemde, özellikle yeni yönetimini iktidarının geçerliliğini ve devamlılığını tamamıyla eski yönetime ilişkin dünya görüşünü yansıtan her türlü alışkanlık, davranış, görüş, biçim ve tarzın reddedilmesi ve eleştirilmesi stratejisi üzerine kurduğu bir dönemde, geleneksel Türk müzikisinin olumsuz nitelikteki bu eleştirilerle değerlendirilmesi ve inkılapların oluşumunu doğal bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir. Atatürk'ün düşündüğü müzik inkılabının içeriği kendi sözleriyle şöyledir: "... Müzik dendiği zaman, yüksek duygularımızın hayat ve hatıralarımızın iadesini bulan bir müzik murat ediyoruz.", "Türk müzikisi şüphesiz yüksek bir medeniyetin müzikisidir. Bu müzikîyi bütün dünyanın anlaması lazımdır." Bunun için "...Türk müzikisini milletlerarası bir sanat haline getirelim... Onların tekniğini, onların ilmiyle, onların sazları, onların orkestraları ile çaresi her neyse!", "... Türk'ün nağmelerini kaldırıp atalım, sadece Garp milletlerinin müzikisini alıp kendimize mal edelim, yalnız onları dinleyelim demedim." Geline bu noktada Atatürk'ün yukarıda belirtilen modernleşmeci müzik anlayışı; Batıcı ve sentezci müzik politikaları çerçevesinde yapılacak öğretim için konservatuvarlar kurulması, yabancı uzmanların Türkiye'ye getirilmesi, konservatuvarlarda Batı müziği eğitiminin medya aracılığı ve konserlerle yurt düzeyinde halka yayılması ve bu doğrultuda besteci yetiştirilmesi şeklinde dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Atatürk müzikde yapmaya çalıştığı inkılap ve devrimlerle evrensel müzik olarak gördükleri Batı (Avrupa) müzikisinde ki

niteliği yakalamak istemektedir. Avrupa'nın baskın siyasi gücü nedeniyle Batı (Avrupa) müzikisi evrensel müzikî olarak görülmekte idi. Geleneksel Türk müzikisi ya da eski deyişi ile Alaturka Müzikî çok sevmekte, her fırsatta zevkle dinlemektedir. Ancak onun inkılapçı mantığında çizdiği çerçeve içinde yer alan müzik, tarihten gelen Türk ezgileri ile birlikte Batı'nın çok sesliliğini içermektedir. Çok sesli müzik, Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefi taşıyan kültür Devrimi'nin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Atatürk yapacaklarını çok iyi planlayan bir mantık adamı olması nedeniyle, el attığı her konuyu ayrıntılı olarak irdelemiştir. Okumalarının yanı sıra yerli ve yabancı müzisyenlerin görüşlerini de almak suretiyle, çok sesli müzik tekniğini çözümleyerek müzikî inkılabına başlamıştır. Nitekim ilk beste denemeleri karşısında yapmış olduğu "Henüz hazır değilsiniz, önce kendi müziğinizi çözümleyin sonra daha yeni arayışlara girin" durumu, onun sadece dinleyici değil, değerlendirici konumu da olduğunu göstermektedir. "Atatürk'ün yüksek tasviple-riyle" intişar sahasına çıkan "Kemalizm İnkılabının Prensipleri" adlı kitapta yer alan Türk müzikisine değin nitelermelerin üslubu, bu bakımdan oldukça düşündürücüdür: "Müzikde ilerleyecektir. Fakat Müzikî cemiyet içinde hala olanca şiddetiyle yaşayan ve köhne ve iptidai bir ruhu ifade eden şark müzikisinin kötü tesirlerinden uzak kalmak suretiyle içtimai bünyemizde lazım olan neticeleri verebilir. Yoksa bu iptidailik ruhunu telkin eden tek sesli, geri teknikli, Arap ve Acem tesirleri taşıyan

tuluatçı müzikî, hala her yerde ve hatta devletin resmi müessesesi olan radyoda bile devam ettikçe, mekteplerde vereceğimiz hakiki Müzikî terbiyesinin tesiri pek ehemmiyetsiz kalacaktır. Mekteplerimiz de bunları bugünden tatbik edişimiz, gelecek nesillerin çağdaş medeniyet karakteri ile yetişmelerinin en büyük zaman ve kefaletidir. Fakat bu yetişmeye süratle indirmek için müzikî inkılabı yapma zarureti vardır." Maarif Vekili Abidin Özmen başkanlığında bir heyet toplanır. Bu toplantıda olanları Cemal Reşit Rey şöyle anlatmaktadır: "Maarif Vekili sevimli şivesiyle bizlere e hadi bakalım, müzikî İnkılabı yapacakmışız, bunu nasıl yapacağız? demesi üzerine kongrede bir şaşkınlık havası esmeye başladı. Toplantı 4 saat kadar devam etti. Arada sırada Maarif vekilliği telefonla çağırıyordu. Son telefonda sonra Abidin Özmen heyecanla bizlere, paşa Çankaya'dan bir kaç tır telefon ettiriyor, müzikî İnkılabı ne yoldadır diye soruyor dedi. Biz büsbütün şaşkına döndük. Ne gibi bir karar alınacağını bir türlü kestiremiyorduk. Nihayet hatırlamadığım birisi, memlekette tek sesli şarkı söylemenin yasak edilmesi gerektiğini teklif etti. Bunun üzerine zannediyorum ben kalktım ve dedim ki bir çoban faraza davarların otlatırken şarkı söylemek ihtiyacını hissederse, illaki köye gidip başka bir çobanı bul, birader sen de şu ikinci sesi uydur da söylemi desin? Nihayet bu tasavvur eriyip gitti." Cumhuriyetin inkılap, devrim uygulamaları kapsamında, 1926 yılında Dârüelhan Türk müzikisi bölümü Atatürk'ün emriyle lağvedildi. 1926, Lozan ve Mu-

sul başta olmak üzere, Batı'yla belli başlı sorunların bir şekilde çözüme kavuşturulduğu, ülke içinde muhalefetin sindirildiği ve imparatorluk mirasından vaz geçmiş Batı'yla uyumlu bir ulus-devletin kurulmasına girişildiği yıldır. Bu bakımdan Darü'llehan'ın Türk müzikisi bölümünün kapatılması ve Osmanlı müzikî geleceğini dışlayan bir müzikî inkılabı yönünde adımlar atılmaya başlaması bu yeni yönelişle uyumludur. Nasıl ki Osmanlı, Batılılaşma (Avrupalılaşma)ya ilk karar verdiğinde bunun sembolik ifadesi olan Mehterhaneyi kaldırıp Donizetti'nin bandosunu getirmişse, Osmanlı-Şark geçmişinde vaz geçerek Batı'yla kalıcı bir barışı hayata geçirmeyi amaçlayan genç Türkiye Cumhuriyeti de artık unutmak istediği bu geçmişin en güçlü simgelerinden biri olan alaturka müzikiden kurtulmak istemiştir. Peyami Safa, Dârülelhan'dan Türk müzikisi şubesinin kaldırılmış olmasını milli müzikî kültürümüze vurulan büyük bir darbe olarak görür. Bu görüşü Fatih-Harbiye romanında da Ferit'in ağzıyla aktarır. Bu kararı alanların evlerinde Türk müzikisi dinlediklerini, kararlarında samimi olmadıklarını, sadece şekil perestlik yaptıklarını günün estetik cereyanlarını bilmediklerini söyler. Eugene Borrell'den fikirler naklederek Türk müzikisini över. Peyami Safa da Cumhuriyet Gazetesindeki yazısında, "Türk halkı, Mısır Radyosundan gelen Arap sesini kendi sesi zannetmeğe devam ediyor" diye durumdan yakınmış, İstanbul ve Ankara radyolarında halk türkülerine daha geniş yer ayrılmasının gerektiğini, ancak böylelikle halkın Arap

etkisinden korunabileceğini söylemiştir. Daha sonra Peyami Safa, cephe değiştiriyor. İlginçtir birkaç yıl sonra Peyami Safa'nın Türk müzikisine bakış değişecektir. Hafta 'da ki yazıları bu sefer Türk müzikisinin aleyhindedir. "Bize nasıl bir Müsikî lazımdır?" başlıklı yazıda, Atatürk'ün emrine uyularak radyolardan müzikinin kaldırılmasını büyük bir övgüyle kaleme alır. "...Gazinin bütün milli dileklere mihrak olan gür sesi, bugün yüzümü zü ağartacak bir müzikimiz olmadığımızı tebliğ etti ve dâhiliye vekâletinin tavsiyeleriyle Ankara ve İstanbul Radyoları da bu sarı benizli, can çekişen hasta iniltilerine derhal nihayet verdi." ilginç bir fikir değişikliği, izahı zor bir dönüşüm. Bu yazıda, Türk müzikisinin radyolarda çalınmasının yasaklanmasına, müzikisi hayranlarından ziyade hakiki Türk müzikisi meftunlarının da çok sevindiğini belirtir. Güfteleri alelade kaldırım muşakalarının sefil edebiyatına, besteleri de gerek melodi gerek usul olarak bulanık ve melez bir takım yarı hayvani duygulara tercüman olan, üstelik birde milli sıfatını takılan bu düzmece müzikî Türk ruhunun ifadesi olamaz. Bu fikirleri başka bir örtüyle haklı hale getirmek istiyor. Buna göre Peyami Safa'nın kaliteli, klasik olan müzikî eserlerine diyeceğimiz yoktur. Sözü, yeni melez besteleridir. Ancak eski besteleri tavsiye edenlere, onları savunanlara da başka kalemler karşı çıkmışlardır. Bu durumun Sebebi nedir? Anlaşılmalarmaları, Türk'e ait olmamaları. Bu müzikî tümüyle tasfiyedir. Mütereddi çılgınlara paydos demek lazımdır. Gazinin yapıcı ve yaratıcı inkılap hamlele-

rin de olduğu gibi işe yıkmaktan başlamalıdır. Alelade tamirlerde bile söz kazmanındır." bunlar, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, Salcı'nın açıkça ifade ettiği fikirlerdir. Rauf Yekta'nın vefatı üzerine Hafta 'ya yazdığı (23 Kanun-i Sani 1935) "Bir Adamın İki Türlü İzahı" başlıklı yazısında Rauf Yekta'yı över, birçok yönüyle müstesna şahsiyet olduğunu vurgular. Ancak Yekta'nın müzikî diye bildiği şeyin, Farabi'den Hafız Ahmet Efendi'ye kadar Arap, Acem, Bizans ve Osmanlı nazariyelerinin küfünü silmekten ibaret, müzikî diye sevdiği şeyin de bir Mevlevi Dergâhının teke kokan ağır ve bulanık havası içindeki mevzun iniltilerden ve horlamalardan ibaret olduğunu, kışkırtıcı cümlelerle yazmaktan geri durmaz. Müzikî inkılabı kapsamında Dârülelhan'ın lağv ve ilga işlemlerinin gerekçesi olarak iki önemli konu anlatılır. İngiliz Kralı Eduvard'ın ülkemizi ziyareti sırasında Dolmabahçe'de Türk müzikisi konseri vermek üzere Dârülelhan'dan sanatçılar davet edilir. Gelenlerin her birinin kıyafeti birbirinden farklıdır. Hatta içlerinde sakal tıraşı olmayanların bulunduğu dikkat çeker. Gelenler, kahveden toplanmış çingene takımı gibidir. Gazi fevkalâde sinirlenir ve Dârülelhan'ın kapatılmasını emreder. Ancak gazinin sınırları bir süre sonra geçer ve durum idare edilir. Fakat talihsizlik devam etmektedir. Çünkü Gazi'nin etrafını "vur deyince öldüren" bir mutabasbıs [Yardakçılık yapan] kadro sarmıştır. İkinci rivayete göre, Sarayburnu'nda ki gazinoda Mısırlı ünlü muganniye Müniretül Methiye kendi dilinde şarkılar söylemektedir. Saz olarak Dâ-

rûlelhan'ın en değerli mensupları refakat etmektedir. Dinleyicisi halktır, yani gerçek halktır ve bu arabesk müziğe fazla itibar etmez, sessiz kalır. Daha sonra Cazband, dans müziği çalar ve halk coşar. İki müzik arasındaki farkı gören Gazi, Türk müsikîsinin insanı uyuşturduğunu, Batı (Avrupa) müsikîsinin ise coşturduğunu bir hayıflanma duygusu içinde ifade eder. Devrin İçişleri Bakanı ise vur deyince öldürür ve Dârûlelhan'ın Türk müsikîsi bölümü ilga edilir. Ertesi gün bu durum telgrafla bütün Türkiye'ye tamim edilir. Atatürk'te klasik Türk müsikîsinin günün ihtiyaçlarını karşılamadığı, geçmişe özellikle de bir an önce terk edilmek istenen Osmanlı kültürüne ait olduğu yönünde görüş Cumhuriyet dönemi müsikî inkılaplarının temel dayanaklarından. Atatürk şu sözlerle bu görüşü dile getirmiştir: "Osmanlı Müsikîsi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki büyük inkılapları terennüm edecek kudrette değildir. Bize yeni bir müsikî lâzımdır ve bu müsikî özünü halk müsikîsinden alan çok sesli bir müsikî olacaktır. İtiyâd (alışkanlık) dediğiniz şeye gelince, sizin Osmanlı müsikînizi Anadolu köylüsü dinler mi? Dinlemiş mi? Onda o müsikînin itiyâdı yoktur." İstanbul'da o dönemde icra edilen müsikîyi daha önce var olmuş herhangi bir İslam/Ortadoğu müsikî teorisine doğrudan doğruya bağlamak olanaksızdır. Eski gelenek artık geride kalmış, aşılmış, eski üstatların müsikî kuramıyla ilgili kitaplarda günün müsikîsine ışık tutamaz olmuştur. Yani müsikî de ve müsikî teorisinde bir devamlılıktan ziyade bir kopukluk ve nitelik değiştirme söz konusu-

dur. "Eski gelenekten" arta kalanlar da zaten bugünün müsikîsini aydınlatamamaktadır. Nevzat Atlığ'a göre Türk müsikîsini ayakta tutan üç şey vardır: "Şu büyük gerçeğin de asla unutulmaması gerekiyor: Türk milli eğitiminin ve hükümetlerin, Türk müsikîsine uzun süre sırt çevirmiş oldukları tartışma götürmeyecek kadar açıktır. İşte o sıkıntılı yıllarda Türk müsikîsini ayakta tutan üç şey vardı: Birincisi, 1938'de kurulan, Türkiye'nin ilk büyük radyosu olan Ankara Radyosu ve bu kurumun başına getirilen Mesut Cemil gibi bir büyük adam! İkincisi, büyük şehirlerdeki müsikî cemiyetleri ve 1940'lı yıllarda kurulan Üniversite Korosu... Üçüncüsü de Arel'in konservatuvarın başına gelmesiyle başlayan nazariyat dersleri..." ki bu dersler okul 1980'lerde YÖK'e bağlanana kadar devam etmiştir. 1950'lerden itibaren süratle artan müsikî dernekleri ve üniversite koroları, müsikîmizin temel dinamikleri oldular. Nevzat Atlığ'ın, "Türk eğitim sisteminin ve hükümetlerinin Türk müsikîsine sırt çevirmiş oldukları uzun ve sıkıntılı yıllar" diye adlandırdığı dönemde; "Türk müsikîsini ayakta tutan şey neydi?" sorusuna verdiği üç şıklı cevap, müsikî dünyasının içine girdiği en eski yıllardan itibaren daima müdafaa ettiği, bütün sanat hayatı boyunca derinden ve çok açık biçimde hissedilen davranış bütünlüğü içerisinde kolayca açıklanabilecek olan önemli bir bakış açısını ele veriyordu. İnkılapların oluşumunda siyasi gelişmelerde önem arz etmektedir. Yöneten olarak idarenin kim olduğu, fikişel ve siyasi bakış açısı, politikaları doğal olarak toplum-

daki tüm alanları etkilemektedir. Bu nedenle inkılaplar ile ilgili konuşurken dönemin siyasi zeminini de dikkate almak gerekir. Cumhuriyet tarihi-mizde iki damar vardır: Biri devletle bütünleşen inkılapçı, merkeziyetçi, otoriter C.H.P... Öbürü devlet katında hiçbir müttefiki olmayan, sadece halka dayanan ve sık sık kapatılan Liberal-Muhafazakâr çizgide diyebileceğimiz çizgideki çeşitli partiler. Sosyal Demokrat Hasan Bülent Kahraman kültür ve hukuk devrimi olan Tek Parti devrini "Pasif Modernleşme", buna karşılık ekonomik ve sosyal yapının değişmesi olan Menderes devrini "Aktif Modernleşme" olarak niteliyor. "Batılılaşarak" çağdaşlaşma ve var olanı "Türk-leştirerek" uluslaşma stratejisi açısından bakıldığında, bütün ısrar ve "kararlı" tutumlara rağmen Pasif Modernleşme politikası başarıya ulaşamamıştır; çünkü Türkiye topraklarında yüzyıllardır birçok farklı kültürel, dini ve etnik kimliğin yaşamış/yaşayan olması... Tekçi anlayışla bir çelişki oluşturmaktadır. Hasan Ali Yücel'in Türk müsikîsi veya milli Müsikî konusundaki fikirlerini, konservatuvar yasası çıkarılırken TBMM'de yapılan tartışmalarda derli toplu görme imkânına sahibiz. 13 ve 15 Mayıs 1940 tarihlerinde yapılan Devlet Konservatuvarı Kanunu görüşmelerinde özellikle Osman Şevki Uludağ, Ali Süha Delilbaşı, Süreyya Örgüevren, Saim Ali Dilemre ve Hasan Ali Yücel önemli konuşmalar yapmışlardır. Bu konuşmalar da Uludağ ve arkadaşlarının söyledikleri, yani tartışma konusu "Millî Müsikî" kavramı ekseninde sürüyor. Bu tartışmalar müsikî inkılabının da özünü

oluşturmaktadır. İlgili kanun maddesinde "Millî Mûsikî" tabirinin olmaması eleştiriliyor. Türkiye'de mûsikî, tiyatro, opera ve bale kültürünü geliştirmek ve bu alanda yetenekli öğrencileri yetiştirmek için açılacak olan Devlet Konservatuarının kuruluş yasası Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde, onun öncülüğünde 20 Mayıs 1940 tarihinde çıkarılır. Uludağ ve Arkadaşları "millî" olarak tanımladıkları mûsikînin öneminden söz ederler. Bazı vekiller de bize ait olan mûsikîye düşmanlık edileceği ve onun ortadan kaldırılacağı yönünde bir düşünce hâkimdir. Bu sebeple Türk mûsikîsini-burada kastedilen 1926'dan itibaren eğitim öğretim kurumlarından kaldırılan, Osmanlı'dan tevarüs edilen, çeşitli adlarla anılan Türk klasik mûsikîsidir - "savunma" yoluna giderler. Uludağ ve Arkadaşları, mazisi on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine uzanan "Türk mûsikîsinin Arap, Bizans ve Acem kırması melez bir mûsikî olduğu ve bu sebeple Türk milletine ait olamayacağı" fikrine karşı mücadele etmektedirler. Yapılan bu girişimlerin tamamen Türk mûsikîsini dışlamaya dönük çalışmalar olduğunu vurgulayan Uludağ "Bu kadar zengin olan Türk mûsikîsini bertaraf edip onun üzerine bütün Avrupa mûsikîsini ikame edilemez" diyerek kanundaki Millî Mûsikî ibaresinin olmamasını eleştiriyor. Ayrıca Batı (Avrupa) mûsikîsinin teknik ve riyazîsinin ancak Türk mûsikîsini ıslah için alınabileceğini yoksa Avrupa'dan hiçbir zaman nağme alınamayacağını söyler. İnkılaplar konusunda bir kafa karışıklığı vardır. Yapılan bu konuşmalarda bunu açıkça gör-

mekteyiz. İnkılaplar fikrîsel olarak ortaya atılıyor, fakat uygulama safhasına geçildiğinde sıkıntılar ortaya çıkmaya başlıyor. Bu sıkıntılarda tartışmalara neden oluyor. Uludağ ve aynı fikirde ki arkadaşlarının yegâne çabası yeni kurulacak olan konservatuarı Türk mûsikîsini öğretimini koydurmadır. Kanunun bu yönde ıslahı için çalışan milletvekillerinin de konuşmalarına baktığı zaman, onların konservatuvarda Türk mûsikîsini eğitiminin yapılmayacağına kesin olarak inandıkları anlaşılıyor. Uludağ o güne kadarki Mûsikî eğitim politikasını da eleştirerek "Millî karakter"i Ankara Mûsikî Muallim Mektebi'nde de olmadığını vurgular. Dönemin müzik adamlarının halk mûsikîsini eserlerini armonize ederek bunları Avrupakârî terennüm etmelerinin de doğru bir yol olmadığını ifade eder ve fikrini, İsviçreli Şarler'in "Ahenk ve polifoni bakımından Türk mûsikîsini ile Avrupa'nınkini mezcetmenin imkânsız olduğu" görüşü ile destekler. Sonunda Uludağ; "Türk mûsikîsinin nazariyat ve tarihinin dahi yer almadığı bu müessesenin Türk mûsikîsini kültürüne hizmet edeceğini ve memlekette mûsikî terbiyesinin arzu edildiği şekilde ıslah edileceğine emniyetim yoktur" diyerek konuşmasını bitirir. İnkılapların Türk mûsikîsini üzerindeki etkisi bu kafa karışıklığı nedeniyle pek de olumlu olmamış. İstenilen ve hedeflenen amaca ulaşamamıştır. Bu konuda bazı belgeler bize durumu ortaya koymaktadır. Bu belgelerden birisi Adnan Saygun'un halkevlerindeki mûsikî faaliyetleri hakkında yazdığı rapordur. Raporun farklı bölümlerinde sentez fikrini des-

tekler tarzda şeyler yazılıdır. Türk mûsikîsinin dışlanması'nın yanlışları ortaya konulduktan sonra bu sorunun çözümünü anlatan bilgiler de verilmekte. İnkılaplarla ne Batılı ne tam Doğulu bir mûsikî ortaya çıkmamış, yapılan sentez sonucunda özgün bir mûsikî de doğmamıştır. 1940'lardan sonra ise, kozmopolit kültür politikası millî kültürü alabildiğince tahrip etmiş, bu tahribat, 1950'den sonraki dönemde de devam etmiştir.

VAROLUŞ MÜCADELEMİZİN KÖŞE TAŞLARI

ALPULLU ŞEKER FABRİKASI – SEKA VE SÜMERBANK

Nilgün KÖK

Ülkemizde şeker sanayinin kuruluşu cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. İlk kurulan şeker fabrikaları, salt ekonomik kalkınma modeli olmasının çok ötesinde bir nitelik sergilemiş ve topyekûn kalkınmanın öncü modellerini oluşturmuştur. Bu yıllarda hammadde bakımından ülkemizde bolca yetiştirilebilen potansiyel ürünlere ve bu ürünleri işleyen endüstri kuruluşlarına öncelik verilerek kuruluşları için gerekli çalışma ve destekler başlatılmıştır. Özellikle üç beyazlar olarak adlandırılan pamuk, un ve şeker üretimi için yoğun bir çalışma içerisine girilmiştir. Kurulan ilk fabrikalardaki üretim sayesinde ülkenin bu alandaki dışa bağımlılığı azaltılmış ve kendine yeter, ihtiyaçlarını kendi karşılar hale getirilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu şehirleri savaş sonrası ağır ekonomik ve sosyal koşulları altında bulunmaktaydı. Şehirlerin yeniden yaşanabilir ve iktisadi yönden kalkınmış bir seviyeye gelmeleri, öncelikli hedefler arasında yer almaktaydı. İktisadi olarak kalkınamayan milletlerin geleceği ipotek altında olacağını iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk, milli bağımsızlık sonrasındaki hedefi ekonomik bağımsızlık olarak tayin etmiştir. Atatürk, harp yorgunu ülkeyi yeniden inşa etmenin ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın ancak iktisadi bir zaferlerle gerçekleşebileceğine inanıyordu. Bu inancı Birinci İktisat Kongresi'nde "Askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle taçlandırılmadıkça payidar olamaz" diyerek iktisadi kalkınmanın önemini vurgulamıştır.

ALPULLU ŞEKER FABRİKASI

Alpullu Şeker Fabrikası, Türkiye'nin Kırklareli ilinin Alpullu kasabasında bulunan, temeli 25 Aralık 1925 tarihinde atılan ve 26 Kasım 1926 tarihinde işletmeye açılan ilk şeker fabrikasıdır. Sosyal tesislerinde basketbol, futbol sahası, yüzme havuzu ve Türkiye'nin ilk mini golf sahası vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışanların barınma konusuna uzun vadeli çözüm getirmek üzere tasarlanan Alpullu Şeker Fabrikası işçi konutları, ileriki yıllarda yapılacak fabrika yerleşkelerine örnek oluşturmaktaydı. Bu endüstriyel kompleksler, Anadolu'ya modern kültürü ve çağdaş yaşamı taşıyan öncülerdi. İkiz bahçeli konutlar, arkalarında meyve ve sebze bahçeleri, önde çocuklar için oyun alanlarıyla, işçilerin konforlu bir hayat sürdürmelerini sağlayacak şekilde planlanmıştır.

Alpullu Şeker Fabrikasının Tekirdağ'daki yazlık kampı

Memurlarla işçiler, Tekirdağ ve Erdek'teki yaz kamplarında 15 gün tatil yaparlardı. Kahvaltı serbest, öğlen ve akşam yemekleri tabldottu. Akşamlar şarkıcı, türkücülerle şenlenirdi. Tatilcilerden alınan cüzi ücret, altı taksitte maaşlardan kesiliyordu. Çalışanların bu insani hayatları 1995'te bitti...

➤ KİTLER

Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Devletin ekonomiye doğrudan müdahale ihtiyacının sonuçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomiye KİT'ler aracılığıyla müdahale ihtiyacı çeşitli şartların zorlamasından kaynaklanmaktadır. Gelişmiş pazar ekonomilerine sahip ülkelerde, büyük ekonomik durgunlukların aşılması, ulusal ekonomi bakımından stratejik önem taşıyan, büyük sermaye gerektiren tesislerin kurulması ve bazı sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesi önemli olurken, gelişmekte olan ülkelerde özellikle özel kesimin sermaye ve bilgi birikimi bakımından yetersiz oluşu ve bölgesel kalkınma öncelikleri gibi nedenler bu ihtiyacın ortaya çıkma-

sında etkili olmuştur. Merkezi planlamayı benimsemiş ülkelerde ise genellikle tüm sınıfa faaliyetler KİT'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. KİT'lerin doğuşunu gerektiren farklı nedenler bu kuruluşların ülke ekonomilerindeki ağırlıklarını da değiştirmektedir. Doğal olarak KİT'ler ekonomideki ağırlıkları oranında piyasa faaliyetlerinde belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla devlet değişen ağırlıklarla, bir piyasa birimi olarak ekonomik sistem içinde yer almaktadır.

Ülkemizde özel sektörün riskli gördüğü alanlarda devletin öncülük görevini üstlenmesi, dezavantajlı bölgelerde istihdam sağlanması, kâr amacı gütmeyen insanların temel gereksinimlerinin karşılanması, tekelleşmenin önünün alınması gibi pek çok toplumsal yararı var. KİT'lerin geçmişi buralarda 19. yüzyıla uzanıyor. Osmanlı dönemindeki KİT'ler genelde askeri gereksinimlere yönelik. 1816'da Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası kurulmuş, öncesinde de tophane, tersane, baruthane benzeri kuruluşlar varmış. Fes Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası,

Hereke Fabrikası o dönemin önemli KİT'lerinden. Binaları yıkılmadıysa şimdi sanat merkezi gibi amaçlarla hizmet veriyorlar.

1980-1990 arası dönemde küresel ekonomi politikalarının rüzgârıyla Kamu İktisadi Teşebbüsleri devlete yük olarak görülmeye başlanmıştı. İlk özelleştirme 1985'te yapıldı. Gerekçeler kadroların şişmesi, yolsuzluklar ve her nedense önlenemeyen zararları. **Ülkenin iç ve dış borçlarını ödemek için kaynak gerekiyordu.** Özelleştirilen kuruluşların büyük bir kısmı kapatıldı. 220'den fazla kamu kuruluşu satıldı: Sümerbank, Tekel, Tüpraş, SEKA, İşdemir, Kardemir, Petkim, Eti Maden, Telekom, Çimento Fabrikaları, Petrol Ofisi, Şeker Fabrikaları en bilinenleriydi.

İlk satılan Kars Süt Mamulleri idi. Kurumu alan şirket, vadedtiği ödemeleri yapmadığı gibi tesisi de kapattı. Detaya girmeden sonuca varırsak, sadece devlet zarar etmedi, bölgedeki insanlar işsiz kaldı, hayvancılık darbe aldı. 1995-1999 arasında Et ve Balık Kurumunun 16 kombinasını, arsa fiyatından daha ucuza özel sektör aldı. Özelleştirmeden önce yılda **14 bin ton** olan üretim 1,3 tona düştü. Zarar-zıyan listesi çok uzun... Kâğıt üretiminde uzman SEKA'nın ve orta sınıfın her eksikliğini karşılayan Sümerbank'ın önemi büyüktür.

➤ SEKA

2013 tarihli Özgür Kocaeli gazetesinde yer alan bir röportajla giriş yapalım: SEKA Çocuk Dostları Derneği Başkanı Yüksel Atun şöyle anlat-

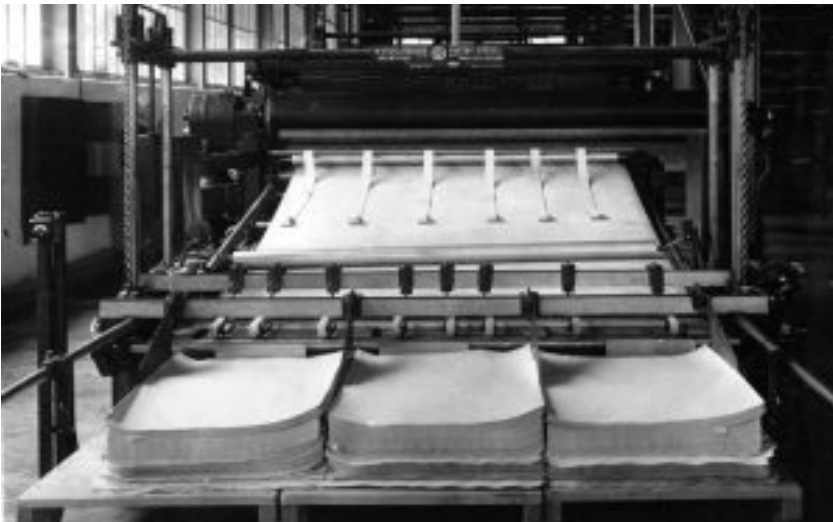

miş: “1981’de kâğıt dönüşüm makinesi alındı SEKA’ya... Kimse o zaman böyle bir şeyi bilmiyordu. ...eski kâğıt toplama işine girdik. ...Sokaklarda, ‘Her tür eski kağıdınızı getirin’ diye bağıryordum. Önce seyyar satıcı sanmışlar beni. Sonra çok memnun oldular. Herkes evinde biriken kâğıtları bize vermeye başladı. Devlet dairelerine, bankalara, vilayete, belediyeye gittik. Her çıkışımızda dört ton, beş ton kâğıtla geri dönüyorduk.”

1930’larda Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde lojman, çıraklık okulu, ilköğretim okulu, spor salonu, hastane ve sosyal tesisleriyle birlikte beş SEKA fabrikası açıldı. İzmit, Dalaman, Afyon, Balıkesir, Silifke, Çaycuma, Taşköprü işletmeleri 2005 yılına kadar ülkenin kâğıt gereksinimini karşıladı. Üretilen ilk kâğıt, bayraklarla süslü araçlara konup sokaklarda halka gösterilmişti. 1936’da ilk kâğıdın üretildiği 18 Nisan, “Kâğıtçılık Günü” olarak kutlanmaya baş-

ladı. Atatürk’ün, 19 Mayıs 1936 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesini görünce “Kâğıt yerli mi,” diye sorduğu ve “Evet” cevabını duyunca “Medeniyet hamuru...” dediği anlatılır.

Doğru dürüst elektrik ve suyu, itfaiyesi olmayan İzmit, SEKA sayesinde bu hizmetlere kavuşmuştu. SEKA tiyatrosu, sineması, kâğıt spor kulübü kentin çehresini değiştirmişti. İşçisi, memuru, nakliyecisi fabrikada yaklaşık 2.500 kişi çalışıyor, ailelerle bu sayı 10.000’i buluyordu. Pazartesiileri yemekhanesinde pastırmalı kuru fasulye çıkan SEKA’nın kapatılacağı duyulduğunda ekşi sözlük yazarının dedesi şöyle demiş: “İzmit’te herkes mutlaka SEKA’nın ekmeğini yemiştir, demek ki artık bu devir de bitti.” Biten o devirde, SEKA fabrikasında arıtma tesisi çalıştırıyor, kaliteli selüloz araştırmaları için fidan yetiştiriyor, Türkiye’nin ilk kadın kürek takımını kuruyordu. Meyve ağaçlarıyla dolu bahçe içinde kaloriferli lojmanlarda yaşayanlar, herhalde

İzmit SEKA ülkenin ilk ve tek kâğıt mühendisi Mehmed Ali Kâğıtçı’nın gayretleriyle kurulmuştu

ki bugünkü meslektaşlarından daha mutluydu.

1990'larda 'SEKA teknolojisi eskidi' haberleri yayıldı; oysa 1994 krizinde neredeyse dünyanın yarı fiyatına kâğıt satmasına karşın SEKA hâlâ kârdaydı. Özelleştirme furcasında fabrikanın değeri yaklaşık 50 milyon dolar olarak hesaplanmıştı, 2010'da Milda, 5 milyon liraya aldığı Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikasının makinelelerini 11 milyon liraya hurdacıya sattı. 2013'te Giresun İl Özel İdaresi, fabrikanın 684 dönüm arazisini 68 milyon liraya Milda'dan satın aldı.

Türkiye artık selüloz üretmiyor, kâğıdı dışarıdan...

➤ Sumerbank

Bir zamanlar SEKA'nın kurulmasını sağlayan Sumerbank, Türkiye'nin **sanayi mektebi**ydi, ismini 1933'te Atatürk vermişti. Finansmanını kendi bankacılık faaliyetlerinden sağlıyordu. 40 binden fazla çalışanı, yaklaşık 500 mağazası, 41 fabrika ve 43 banka şube-

Gelinlik çeyizlere Sumerbank çeki konurdu

siyle Türkiye'nin en büyük holdinglerinden biriydi.

Sumerbank, Batı ile olanakları kısıtlı Anadolu arasındaki farkı azaltmak için, Kayseri ve Malatya gibi bazı merkezlerde fabrikalar kurmuştu. 1935'te açılan Kayseri Bez Fabrikası, ülkenin ilk ve en büyük pamuklu fabrikasıydı.

Kuruldukları bölgeye ekonomik ve sosyokültürel imkânlar ulaştıran erken Cumhuriyet dönemi kurumlarından Sumerbank, o yoksunluk zamanlarında insanlara kumaş, iplik, ayakkabı gibi temel malzemeleri ulaştırıyordu. İşletme çalışanları için yapılan konutlar, kütüphane, tiyatro ve spor alanları, çevredeki mahalleleri de kalkındırmıştı. 12 bin kişinin yaşadığı kentte, fabrika bünyesinde 700 kişilik bir sinema salonu vardı. Fabrika, bir dönem hem kendi hem de Nazilli'nin elektrik ihtiyacını elektrik santraliyle sağlamıştı.

Sumerbank, yatılı öğretmen okulu öğrencilerine her yıl bir çift ayakkabı verir, Kredi ve Yurtlar Kurumunun çarşaf ve nevresimlerini üretir, maddi durumu olmayan başarılı öğrencileri bursla yurt dışında okuturdu.

Sumerbank'ın Nazilli Basma Fabrikası bünyesinde bir caz grubu oluşturulmuş, resim ve heykel sergileri düzenlenmiş, kurulan Sumer Halkevi'nde bıçkı dikiş kursları açılmıştı. Çalışanların kurduğu müzik grubu Nazilli, Aydın ve Denizli'de konserler veriyordu. Sumer spor futbol sahası Türkiye'nin ilk alttan ısıtmalı sahalarından biriydi.

Lojmanda kalamayan işçi ve memurlar şehirden fabrikaya mini trenle gelip giderlerdi. Raylarda çıkarttığı sestten dolayı halkın "Gıdı Gıdı" dediği tren 1995'e kadar kullanıldı.

Ünlü çizgili pijama

Nazilli fabrikası o dönemde kadınli erkekli toplantılara katılmamış halkın, balolarda, sosyalleşmesine öncülük etmiş, kadınların ön plana çıkmasını sağlamıştı. Bir sosyal fabrika olarak tasarlanan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında, altı ayda bir halka ıskarta basma dağıtılıyor, işçilere okuma yazma kursu veriliyordu. Fabrikanın işçi radyosu ve kreşi vardı.

Fabrika desinatörlerinden Müzeyyen Nalbantoğlu, Türkiye'nin ilk tasarımcısı olarak kayıtlara geçmişti. Desenler, gravür bölümünde bakır levhalara aktarılıyor. Levhalarda asitle oyuklar meydana getiriliyor, baskı bölümünde boyanıp yerleştirildikleri silindirle desen kumaşa basılıyordu. Meşhur **"basma"** adı buradan geliyordu.

Üretim makinesinin teknik eksikliğinden dolayı enine değil boyuna basılan çizgili bezden dikilen pijamalar, devlet pijama mı yapar tartışmaları çıkarmıştı, ama sonradan o kadar popüler oldu ki, karaborsaya düştü. 2002'de Londra'da Dünya güzeli seçilen

Azra Akın'ın Cemil İpekçi tarafından tasarlanan elbisesi Sümerbank pazenindendi ve "En İyi Elbise" ödülünü almıştı. *Sümerbank pazeninden ödüllü elbise*

Sümerbank 1995'te Garipoğlu Şirketler Topluluğuna 103,4 milyon dolara satıldı.

Devletin kamburu KİT'ler, vergi ve SSK primi kaçırıyorlar, kaçak işçi çalıştırmıyorlardı; zarar göstererek borçlarının silinmesi için bankalarla pazarlık etmiyorlardı. Evet, bir devir bitmişti. Unutmamak lazım...

KAYNAKLAR:

- https://www.alpullu.org/SS/seker_kampi.html
- <https://www.malumatfurus.org/SEKA-kagit-fabrikasi-ozellestirme/>
- <https://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/4556921/hurda-bir-gemi-gibi-simdi-SEKA>
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/620656>
- http://ahmetsaltik.net/ar-siv/2018/10/ATATURK_ve_SEKA_Erdem_Akyuz.pdf
- https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=11735&tipi=24&sube=3
- https://www.emo.org.tr/ekler/191ef5f6c157676_ek.pdf?dergi=258

- <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=438&RecID=5499>
- <https://m.bianet.org/bianet/print/19233-turkiye-zararina-satiliyor>
- <https://www.seydisihirgundem.com/ataturkun-sosyal-fabrika-projesi-8122-haberi>
- <https://kuramsalakartim.blogspot.com/2018/09/uygarlik-gostergesi-kagit-ve-SEKA.html#more>
- <https://www.birgun.net/makale/komunist-bir-masaldi-sumerbank-366519>
- <https://markut.net/sayi-4/sumerbank-fabrika-yatirim-ekonomi-tasarim/>
- <https://www.milliyet.com.tr/ya-zarlar/melih-asik/hayirlara-vesile-1277400?sessionid=2>
- <https://www.evrensel.net/yazi/82147/SEKA-neydi-SEKA-isci-si-kimdi>
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/866559>
- https://www.ekosad.net/FileUpload/ep939088/File/derya_delice_altunbag_kamu_iktisadi_tesebbuslerinin_turkiye_ekonomisindeki_yeri.pdf

OSMANLI KÜLTÜRÜNDE TESBİH

☞ Kemal Hakan TEKİN

Dünyanın en güzel tesbihlerinin İstanbul'da yapılmış olduğuna dair yaygın bir kanaat mevcuttur. Benzeri olmayan değerli tesbihlerin Sultanların saraylarına ve tesbih tutkunlarına, daha sonraları koleksiyonculara İstanbul'dan gitmiş olduğuna inanılmaktadır. Türk tesbihleri özellikle Ortadoğu'da çok aranılır olmuş, Irak, Lübnan, Ürdün ve diğer Arap ülkelerinde büyük rağbet görerek makbul bir hediye olarak kabul edilmiştir. Resmi kayıtlarına 16.yüzyılın sonlarına doğru rastlanabilen tesbihe Türklerin Araplar ve İranlılardan daha çok önem verdiği bilinmektedir. Örneğin Yemen Fatih Vezir-i Azam Sinan Paşa'nın vefatından sonra bırakmış olduğu mirası arasında çok kıymetli on beş adet inci tesbihin de bulunduğu kayıtlarda belirtilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde en çok kullanılan tesbih türleri söz konusu olduğunda ilk sıraları kuka, kehribar, balık dişi ve ağaç kökenliler almaktadır. Özellikle Osmanlı Devletinde tesbihin önemini şu satırlar çok iyi açıklamaktadır: "Rivayet olunur ki, padişah eline tesbihi aldığı anda yere düşer kırılır, gönül gözünü okşayan değerli imamesine, el alışkanlığını yumuşatan kedersiz tanesine zarar ziyan gelir diye oturduğu tahtın, bulunduğu mekânın altına kuş tüyünden bir yastık konulmuş... Çünkü kalp kırılırsa tamiri vardır. İyi bir tesbih de kalbin nişanesidir ama kalpten naziktir,

kalp derecesinde kıymetlidir, zedelenirse tamiri mümkün değildir. "Osmanlı Devleti zamanında tesbih koleksiyonculuğu saray erbabına ait bir uğraştı. Yani halka ait değildi. O dönemde padişahlar ve paşalar koleksiyonculuk yapmışlardır. Bunlardan en bilineni ise tesbihe düşkünlüğü ile bilinen Sultan II. Selim'dir. Osmanlı arşiv belgeleri tarandığında Osmanlı kültüründe, saray ve çevresinde tesbih ile ilgili usta isimlerine kadar birçok bilgiye ulaşabilmek mümkündür. . Bu belgeler içinde tesbihçi esnafları ile ilgili ayrıntılara da rastlanmaktadır. Türk - İslâm geleneğinde tesbih, kullananlara göre değişik adlarla anılır:

1. Padişah Tesbihleri
2. Vüzera Tesbihleri
3. Vükelâ Tesbihleri
4. Zengin Tesbihleri
5. Fukara Tesbihleri

Zaman ve mekân farkı gözetilmeksizin bakıldığında tüm kültürde hediyeleşmede yüksek değerli hediyelerin büyük önem taşıdığı görülmektedir. Osmanlı kültüründe de, Hz. Peygamberin hadisi gereği önemli bir yeri olan hediyeleşmede hediyein kıymetli eşyalardan seçilmesine özen gösterilmiştir. Manevi değeri olan Kur'an-ı Kerim yanında maddi değeri olan kılıç, at, kaftan hatta altın gibi verilen birçok hediyein yanında tesbihlerin de çokça verilen hediyeler arasında yer alır. Özellikle çok sayıda devlet

yöneticisinin hediye kayıtlarında çok ilginç tesbih cinsleri ile karşılaşmaktadır.

Sadrazamların hükümdarlara, valide sultana, şehzadelere özellikle Kadir Gecesinde secade ve tesbih hediye etmeleri bir gelenek haline gelmiştir.

Hediyeler arasında tesbihin yeri açısından Osmanlı arşivlerinde çok sayıda belge bulunmaktadır. Bunlardan ilgi çekici olanlar safir ayında III. Osman'ın tahta cülusu hasebiyle cülus merasiminde biad günü kendisine takdim edilen zümrüt nişaneli inci tesbih Gömlek No: 1049 Fon Kodu: TS. MA.d, 1300 tarihli belgede Şeyhül harem müteveffa Hacı Emin Paşa'nın kerimesi Seher'in babasından kalan tesbihi padişaha takdim et-tiği yazılmaktadır Tarih :29/Z /1300 (Hicri) Dosya No :7 Gömlek No:49 Fon Kodu :Y.PRK.AZJ. 1329 tarihli belgede ise Erzurum'da Kehrubarcılık Şirketi tarafından imal edilen bir takvim, tesbih ve levhanın padişaha hediye edilmesi ile ilgili bilgi yer alır Tarih: 22/B /1329 (Hicri) Dosya No:31 Gömlek No: 14 Fon Kodu: DH. MTV. Hatta tesbih, sadece hediye olarak kalmayıp ilginç bir uygulamada da karşımıza çıkmaktadır. Sultan I. Ahmet, kendi adıyla anılan camiye yaptırdıktan sonra ilk Cuma namazı kılınacağı zaman, bu caminin kaç kişi alacağını öğrenmek için camiye giren herkese birer öd ağacından yapılmış tesbih hediye edilmesini

emretmiş ve bu suretle 86.000 den fazla tesbih verildiği anlaşılmış. Cami boşalırken de çıkana bir kalen beki tesbih hediye edilerek aynı sayı bulunmuştur.

Tesbih günümüzde de değerli sayılan hediyelerin başında gelir. Bir eksiği bir fazlası düşünülmeden tereddütsüz tercih edilir. Örneğin Hacca gidenler dönüşlerinde mübarek topraklardan en azından tesbih getirmek zorundadır. Gelin kızın çeyizinde mutlaka seccade ve tesbih bulunur. Vefat eden babanın tesbihi oğluna kalır. Çeşitli sebeplerle okunan mevlitlerde mevlit sahibi davetlilere mevlit süresinde kullanılmak üzere başörtüsü ve tesbih tedarik etmek zorundadır.

➤ Tesbihin Bölümleri ve Yapılışı

Tesbihçilikte kullanılan özel torna, çok eski tarihlerden beri kullanılan ve kemâne ile çalıştırılan ilkel torna aletlerinin değişik bir şeklidir. Ağaç malzemedan yapılmış olup, yaklaşık 60cm.x100cm. boyutlarındadır. El yordamıyla çalışan bu tornaların tesbih yapımının gerektirdiği koşullara sahip ilk elektrikli modeli Prof. Dr. Bedî GORBON tarafından geliştirilmiştir. Her ne kadar en sert ağaç ya da en soğuk taşlardan

yapılmışlarsa da parmaklarda sanki bir canlı yumuşaklığı ve sıcaklığı ile gezinen, harikulade kokusuyla adeta insanın başını döndüren tesbih, nohut büyüklüğünde değişik malzemedan yapılmış, yuvarlak tanelerin ortalarından delinerek ince, sağlam ve kaygan olması gereken, aynı zamanda balmumu ile sağlamlaştırılan, bir diğer adı da “tahril” olan ip üzerine dizilmesinden, aynı zamanda başlangıçtan yedi tane sonra mercimek şeklinde pul konarak ve iki ucun birleştiği yerde de tanenin üç ya da beş misli uzunluğunda imamedan meydana gelen bir şekildir. Arapçası “Misbaha” dır. Tesbihin ibrişime dizilen tanelerine “tesbih tanesi” denir. Tesbihin her bir tanesi ayrı ayrı işlenip delinir. Taneler armudî, beyzî, kürevî, şalgamî, servî ve fasetalı olarak şekillendirilir. Tesbih tanelerinin dizildiği ipin iki ucunun birleştiği yere, çekme ve süslü uzunca bir sap takılır. Bu sapa da “imame” adı verilir. İmamenin boyunun üç tesbih tanesi kadar, alt kısmının bir tane kadar olmalı ve uca doğru incelmelidir. İmamenin uç kısmına da estetik bir görünümlü oluşturmaları açısından bir püskül takılmaktadır. Çok değerli tesbihlerde bu püskül kısmına ince tellerden örülmüş olan altın ya da gümüşten “kamçı” denen bir bölüm eklenir. Özellikle doksan dokuz taneli tesbihlerde imamedan sonra gelen her otuz üç taneden sonra yassıca ve ucu belirgin bir parça eklenir buna “durak” ya da “nişâne” adı verilir. Ayrıca bazı tesbihlerde yedi kez tekrarlanacak dualar için, imamenin yanından başlayarak yedinci taneden sonra mercimek gibi yassıca bir parça daha konur ki buna da “pul” denir.

Hanımlar genellikle küçük taneli tesbihleri tercih etmektedirler. Bunun için küçük taneli tesbihlere “zenne” ya da “hanım tesbihi” adı verilmektedir. 18.yüzyılda İstanbul’da seçkin kadınların tesbihleri genellikle akik, kantaşı, akamber veya mercandan olurdu. Hatta taneler arasına ve duraklara çok değerli inciler serpiştirilmiş olanlar ya da altın tellerle yapılmış meşe palamudu biçimli süsler bulunurdu. Genel olarak bölümleri ve parçaları yukarıda tanıtılan tesbih, ustası tarafından hangi malzeme ile yapılacaksa ince çubuklar halinde testereyle doğrar. Bu parçaların iki ucu karşılıklı olarak mengene ile sıkıştırılır. El ve ayakla tezgâhta çalışılarak ve bir çıkırıktaki kemane ile döndürülerek keskin bir kalemle yuvarlatılır. Her tane kendine mahsus bir ölçü ile ölçülerek haddelenir. Usta tesbihçi, tesbih tanelerinin arasında zerre kadar fark bırakmaz. Tanelerin her biri aynı ölçüde yapıldıktan sonra çok hassas bir şekilde özel millerle ortalarından delinir. Bu delikler tam ortalanmazsa yapılan tüm iş boşa gitmiş olur. Ustası tarafından tesbih taneleri tornada çekilirken 99’luk tesbih için 110-120 adet civarında tane çekilir. İçlerinden en uyumlu olanlar seçilerek 99’luğa, geri kalanlar ise 33’lük tesbih için ayrılır. Taneler hazırlandıktan sonra cilalama işi başlar. Erzurum toprağı adı verilen yumuşak bir taş hafifçe rendelenerek toz haline getirilir. Bu toz, zeytinyağı ile karıştırılır. İçine bir miktar da gliserin ilave edilir. Koyu kahverengini alan ve boza kıvamına gelen cila, kemane ile döndürülen tanelere yedirilir. Kemâne döndükçe cilalanan

taneler pırl pırl parlamaya başlar. Tanelerden sonra durak, pul, imame ve tepelik kısmına gelinir. Tesbihçi, ustalığını burada da göstermek zorundadır zira bunlar adeta tesbihin makyajıdır. Tesbihin yapımı kadar bakımı da önemlidir. Örneğin, ısı tesbihi adeta öldürür, Mesela fildişi tesbih bir gün lambanın altında bırakılırsa çatlar. Kaldığı müddetçe hiçbir tesbih bozulmaz. Yeter ki ısı görmesin. Kuka tesbih çekildikçe el terinden kararır. Sürekli çekilirse karaması 5-10 yıl sürer. Özellikle kehribar tesbihlerin teşhir edileceği an, ya da birine gösterileceği zaman açılıp gösterildiği alana, düştüğünde kırılmaması için bir örtü serilir. Bu bir gelenektir. Bu işi bilen insanlar, özellikle kehribar tesbihlerini beton ya da taş zeminde göstermezler.

Değişik şekillerde yapılan tesbihler, başlıca şu adları almaktadır:

1. Yuvarlak.
2. Beyzî.
3. Şalgâmî,
4. Armudî.
5. Yarım Beyzî.
6. Yassıca Yuvarlak.

Kullanılan malzeme ne olursa olsun tesbihin değeri, hammaddesinden olduğu kadar tanelerinin birbirlerinden ayırt edilmeyecek biçimde, deliklerinin ufak ve tanelerinin tam ortalarından delinecek şekilde ustaca işlenmiş olmasından da kaynaklanır.

➤ Meşhur Tesbih Ustaları

Dikkat, sabır ve incelik isteyen tesbih ustalığı için işini sevmeye ve tecrübe en önemli iki unsurdur. Güzel ve değerli tes-

bihler onları yapan ustaların isimleriyle anılır. Bu tesbihler kemane ile çekildiğinden onları yapanlara 'çeken' denir. Ustalar çektikleri her tesbihe üsluplarıyla imza atmışlardır. Özellikle tesbihlerin imame-leri bir bakıma ustaların imza yeri gibidir. İma-menin çekiliş tarzı ustanın kimliğini açığa çıkarır. Tesbih yapımı hiç de kolay bir iş değildir. Her ne maddeden olursa olsun taneleri birbirinin aynı büyüklükte kesmek ve dizmek ustalık gerektirir. Bir tesbihçi çırağının ancak yedi yıl çalıştıktan sonra kalfalığa geçebilmesi bu mesleğin ne kadar zor olduğunun adeta bir kanıtıdır. Örnek vermek gerekirse; önemli tesbih ustalarımızdan Zekai ŞENYURT şunları söylüyor: "Günde bir tesbih tanesi işleyebiliyorsunuz. Bazen 33 taneli bir tesbihin yapımı bir haftayı buluyor. Günde aralıksız 10 saat çalışıyorum". Türkiye'de şu an yaklaşık 50-60 tesbih ustası olduğu bilinmektedir. Tesbih merkezleri olarak Erzurum, Kütahya, Eskişehir, Konya ve Ankara gibi yörelerimiz ön plana çıkarken İstanbul ise tüm bu merkezlerden ayrı ve en önemli tesbih üretim şehrimiz olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti kayıtlarında İstanbul'da tesbihçi esnafının daha çok camilerin çevresinde yerleştikleri de belgelerden anlaşılmaktadır.

Ulaşılabilen önemli tesbih ustaları şöyle sıralanabilir:

- Mevlevihane Kapılı Mahmut Usta • Topkapılı Sadık Usta • "Horoz" Lakaplı (Hasan) Salih Usta • Balath Nuri Usta • Topuz İsmail Usta • Sağır Rıfat Usta • Halil Usta • Fildişici Nuri • Fildişici Burhan • Tophaneli İsmet • Börekçi Mahmud

- Mehmet Usta • Salih Usta • Eyüplü Deli Tahir • Halit Usta • Beylerbeyili Ali Usta • Tosun Usta • Beşiktaş'lı Sağır Rıfat • Kehribarcı Muhittin • Tophaneli İsmet Usta

Cumhuriyet dönemi tesbih ustaları söz konusu olduğunda ilk akla gelen isimler şunlardır:

- Elazığ'lı Yusuf Özgen • Erzurum'lu Bünyamin ve Emin Ustalar • Bülent Dölen • Müştak Sakal • Metin Karakuş • Aziz Acar • Ahmet Düzgünman • Kayseri'li Ramazan Lök • Fildişici Burhan Usta • Kaymak Ali • Kehribarcı Muhittin ve Ali Ustalar • Akgerdan Mehmet Efendi • Kalemkar Hayri • Kalafatçı Hasan • Neyzen Niyazi Sayın • Zekâi Şenyurt • Alparslan Babaoğlu • Abdullah Öner • İmdat Kalaycı • Hüseyin Çelik • Lokman Karadağ • Mühendis Alparslan Babaoğlu • Hamid Bülbül • Ragıp Öner

Ne yazık ki Türk El Sanatlarının bu çok önemli dalı olan tesbihçilik 1920'lerden sonra adeta kaybolmaya yüz tutmuştur. Günümüzde İstanbul'da çarşı içinde ve Ankara'da ve diğer birkaç şehirde kalan sayılı ustalar ve amatör sanatkarın dışında bu işi yapan pek kimse kalmamıştır. Hâlbuki çok yakın denilecek bir geçmişte yani 19. yüzyılın sonlarında, şehrin çeşitli yerlerinde çalışan tesbih ustalarının dışında, sadece Kapalıçarşı çevresinde 300'den fazla tesbih tezgâhının çalıştığı bilinmektedir.

CAMİAMIZDA İZ BIRAKANLAR-4

AV. ÖMER FAZIL OLGUN

Av. Sadrettin HAŞILOĞLU

Sevgili okurlar, dergimizin bu sayısında bize ayrılan sayfalarda camiamızda iz bırakan üstadımız Avukat Ömer Fazıl Olgun'u rahmetle anarak anlatmaya çalışacağım.

Üstadımız, 1894 yılında Erzurum'da Aşağı Habip Efendi Mahallesi'nde doğdu. Babası Erzurum nüfus kâtiplerinden Oltuluzade Mehmet Sait, annesi Yavuluoğullarından Erzurum Belediye Reisliği de yapmış olan Hamit beyin kızı Suphiye hanımdır. Babasının büyük dedesi Vezirzade Hacı Süleyman Münip bey Hicri 1219 (M.1804-1805)'da Oltu'dan Erzurum'a gelmiştir.

Avukat Ömer Fazıl Olgun

Erzurum Nümune-i Terakki İptidai Mektebini ve Erzurum Mülkiye İdadisini bitirdikten sonra 1329 (M.1913) yılında İstanbul Darülfununu Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Okuduğu tüm okullardan Alilyül-âlâ (İyilerin en iyisi) derecesi ile mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası Hâkim ve

Savcı olmak için girdiği yazılı ve sözlü sınavlarda başarılı olarak tatbikat sınıfına kabul edilmiş fakat kısa süre sonra çıkan 1.Dünya Savaşı nedeniyle ilan edilen Genel Seferberlik kapsamında silahaltına alınmıştır. Sevk edildiği Mektebi Harbiye'de aldığı 6 aylık eğitim sonunda zabıt vekili (Asteğmen) olarak Edirne'de bulunan 4.Tümen 10.Alay'da göreve başlamış, kısa bir süre sonra da birliği ile Çanakkale Cephesinde görevlendirilmiştir. Çanakkale Savaşı'nda katıldığı birçok muharebeden sonra göğsünden yaralanarak İstanbul'a sevk edilmiş, tedavisi üç aydan fazla sürmüştü (Ö.Olgun, 1963: 7-8). Söz konusu tedavisi devam ederken yatığı hastanede bir de tifüze yakalanmıştı (R.Olgun, 1963: 14).

Cevat Dursunoğlu (1963: 22)'nin anlattığına göre; Ömer Olgun, sağlığına kavuştuğu gün yetkili makama başvurarak yeniden görev ister. Yetkili makamın kayıtlarda Yedek Teğmen Ömer Efendinin kün-

yesini araştırması sonucunda "Bu defterde künyesi yazılı subay Çanakkale'de şehit düşmüştür" cevabını alarak şaşırılmış, devamında yetkili "Derhal seni şimdi tekrar diriltirerek Doğu Cephesine veriyorum" diyerek sevindirmiş ve sevk işlemini yapmıştır.

Bu şekilde Doğu Cephesindeki göreve hazırlık yapmak üzere Çorlu civarında bulunan birliğine katılmıştır (Olgun, 1963: 8).

Mart 1916'da birliği ile Güneydoğu cephesine intikal hazırlığı yaparken teğmenliğe terfi eder. Erbil'e vardıktan kısa bir süre sonra Revanduz istikametinde Ruslarla yapılan muharebelere iştirak eder ve birliği İran içlerinde Lahican Ovası bölgesine kadar ilerler. Bu bölgede yapılan muharebeler sonunda Ruslara esir düşer. İki yıl kadar esarette kaldıktan sonra yurda dönüşünde Batum Müstahkem Mevki Komutanlığınca Adli Müşavirliğe tayin edilir. Batum'un tahliyesi üzerine Karargâh ile birlikte

Trabzon'a intikal etmiş, 1919 yılı Temmuz ayında Trabzon'dayken terhis edilmiştir (Ö.Olgun, 1963: 9-11).

O dönemde Trabzon'da bulunan Azerbaycan Hükümet temsilcisinin davetini kabul ederek Bakü'ye gitmiş, Azerbaycan Adliye Nezaretinde Hukuk Müşaviri olarak görev yapmıştır. Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra esaret altında görev yapamayacağı düşüncesiyle Erzurum'a dönmüş, 1920 yılında Avukatlığa başlamıştır. 1921 yılında yeniden silahlı altına alınarak Batı cephesine sevk edilmiş, Sivas'a kadar gittikten sonra gerek kalmadığı bildirilerek terhis edilmiştir. Erzurum'a dönerek yeniden Avukatlığa başlayan üstadımız 1925 yılında Müceldili Fazıl beyin kızı Mürüvvet Hanım ile evlenmiş, Gökalp ve Turgut adında iki oğlu olmuştur (Ö.Olgun, 1963: 12).

Erzurum Barosu ilk defa 1920 yılında kurulmasına rağmen daha sonra infisah olmuş (feshedilmiş) ve Avukat Ömer Fazıl Olgun, Avukat Ömer Lütfi Kibaroglu, Avukat A. Münir bey, Avukat Mustafa Sıtkı bey, Avukat Ali Dursun bey, Avukat Memiş Etem Yazıcı ve Avukat Halil Samih Kobal tarafından 1 Eylül 1934 tarihinde yeniden kurulmuştur. Erzurum barosunun ilk genel kurul toplantısının yapıldığı 03 Eylül 1934 tarihinde ruhsatlı avukat sayısı "sekiz" idi. Kurulda sadece Avukat Mesut bey kurucu aza olmamış, diğer tüm avukatlar kurucu üye olmuştu. Yapılan ilk genel kurul toplantısı sonucunda Baro Başkanlığına Ethem Memiş Yazıcı, Yönetim Kurulu Üyeliklerinde de Halil Samih Kobal, Ömer Fazıl Ol-

gun, Mustafa Sıtkı bey seçilmişlerdir. Daha sonra Erzurum Barosuna Kars, Erzincan, Ağrı ve Gümüşhane'de görev yapan avukatlar üye olmuşlardır. Av. Ömer Fazıl Olgun 1937-1944 yılları arasında Erzurum Bölge Baro Başkanlığı yapmıştır.

Okumanın, araştırmanın avukatın başarılı olması için vazgeçilmez bir meziyet olduğuna inanan üstadımız gençlerin bu alışkanlığı kazanmasına çok önem verirdi. Avukatlık stajını üstadımızın yanında yapan Orhan Şerifsoy (1963: 43) bu konuyu şu şekilde anlatmaktadır: "Kendisinin çok iyi bildiği ve bizlerin de bil-

mesini şiddetle arzuladığı hususları güya kendisi bilmiyor-muşçasına; 'filan hususta şu kitabın şu bahsini okuyarak bana lütfen malumat veriniz' diyerek bizi bilhassa okumaya, tetkik ve tahkike zorladığı ve yine 'Orhan bey bu husustaki noktayı nazarımızı bana bildiriniz' demekle bizlere daha çok müptedi olduğumuz anlarda kıymet verdiği bir hakikattir". En haksız talepler ve hatta tahrikler karşısında dahi genç meslektaşlarına sükûnet ve ölçülü olmalarını tavsiye eden üstadımız, bunun meslekî başarının sırrı olduğunu vurgulardı (Şerifsoy, 1963: 44).

Hukukî konularda okumayı, araştırmayı, mevzuattaki değişimleri güncel olarak takip etmeyi hiç ihmal etmeyen üstadımızın bir devlet memurundan daha titiz mesai saatlerine uyduğunu, her gün sabah erkenden ve aynı saatte bürosunda çalışmaya başladığını, akşamları da bürosunu en geç kapatanın o olduğunu büyüklerimizden çok dinlemiştir.

Üstadımızın genç meslektaşlarım tarafından örnek alınması gereken uygulamalarından biri de şu şekildeydi: Müvekkilinden aldığı parayı dosyasına yazar, yapılan harcamaları da ayrıntısı ile not eder ve dava sonuçlandığı zaman müvekkili çağırıp yapılan harcamaları kuruşu kuruşuna izah ederek kalan tutarı son kuruşuna kadar iade ederdi.

Avukatlık stajını üstadımızın yanında yapan Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu da aşağıdaki anlatımıyla makalemize katkıda bulundu:

“Ben avukatlığa başladığımda rahmetli 43 yıllık meslek hayatını geride bırakmıştı. Yargı camiasında dürüstlüğü ve üstün hukukî nosyonu ile temayüz etmiş, Yargıtay’a imzası ile giden hukukî görüşleri istisnasız teyid ve kabul görmüştür.

İki yıl süreyle bir bankanın avukatlığını birlikte yürütmüştük. Değerli görüş ve tutumları bana rehber olmuştur.

O yıllarda mahkeme dilekçelerine 16 (onaltı) kuruşluk pul yapıştırma zorunluluğu vardı. Bir defasında bir müvekkilinin bir kuruşu arta kalmış, onu not edip kendisine iade etmişti. O sırada yazıhanede bulunan kendisi gibi meslek büyüklerimizden birisi bu kadar titiz

olmanın gereksiz olduğunu söyleyince ‘Ben oruç tutmam, namaz kılmam ama Allah’tan korkarım’ demişti. Nur içinde yatsın.”

Adalet eski bakanlarımızdan Av. Selçuk Erverdi (1963: 5) de Erzurum Bölge Baro Başkanı olduğu dönemde, tüm zorluklarına rağmen avukatlık mesleğini çok sevmesindeki Ömer Olgun faktörünü şu şekilde açıklıyordu:

“Mesleğe başladığımızın daha ilk yıllarında tahmin ve tasavvurlarımızın üstünde gayret sarfını icap ettiren çetin bir yola girmiş olduğumuzu anladık. Geçen seneler ise gittikçe şevkimizin azalması ve şikâyetlerimizin çoğalmasını mucip oldu. Bu ruh haleti içersinde meslek faaliyetimize bizzat devam ederken, bir yandan da bu meslekte bir ömür harcamış insanların hassaten üstadımız Sayın Ömer Olgun’un sabır ve tahammülüne içten içe gıpta ettiğimizi ne saklıyalım. Onun tahammülünü sağlayan faktörlerin başkasına yardım etmekten alınan manevi zevk ve adaletin tecellisinde hissesi bulunmanın verdiği kuvvet olduğunu onu tanıdıkça anladım. Bu hasletlerinden dolayı üstadımızı ve bu imkânlarından dolayı mesleğimizi daha çok sever oldum”.

Uzun askerlik döneminde katıldığı savaşların ve esarete yaşadığı zorlukların etkisiyle de olacak vatanının ve cumhuriyetin kıymetini bilen, Cumhuriyete ve Atatürk Devrimlerine yürekten bağlı, mesleğini vatan hizmeti gibi görüp titizlikle yapan bir büyüğümüzdü.

Mesleğimizde her yönüyle örnek bir büyüğümüz olmasının yanı sıra vatanımızın ve mille-

timizin bağımsızlığı için canını feda edecek şekilde birçok cephede, farklı düşmanlara karşı savaşlara katılmış, kanı ile vatan topraklarını sulayarak Gazilik ünvanını almış üstadımıza Allah’tan rahmet diliyorum, nurlar içinde uyusun.

KAYNAKLAR

Erzurum Barosu Baro Levhası kayıtları.

Erverdi, S. (1963); “Ömer Olgun için”, Ömer Olgun’a, Erzurum Bölge Barosu yayını, s.s: 5, Erzurum.

Dursunoğlu, C. (1963); “Ömer Olgun için”, Ömer Olgun’a, Erzurum Bölge Barosu yayını, s.s: 21-22, Erzurum.

Olgun, Ö. (1963); “Tercüme-i Halim”, Ömer Olgun’a, Erzurum Bölge Barosu yayını, s.s: 7-12, Erzurum.

Olgun, R. (1963); “Ağabeyim: Olgun”, Ömer Olgun’a, Erzurum Bölge Barosu yayını, s.s: 13-15, Erzurum.

Şerifsoy, O. (1963); “Avukat Orhan Şerifsoy”, Ömer Olgun’a, Erzurum Bölge Barosu yayını, s.s: 43-45, Erzurum.

ULUSLARARASI
GELİŞİM
AKADEMİ DERGİSİ

INTERNATIONAL
ACADEMY
JOURNAL OF
DEVELOPMENT

www.gelisimerzurum.org
www.gelisimerzurum.com
www.gelisimakademi.org